

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Pohádka jako významný socializační prvek dítěte

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.

Vypracovala:
Veronika Říhová

Brno 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Pohádka jako významný socializační prvek dítěte zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.
Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 10. 4. 2011

.....
Podpis

Poděkování

Děkuji panu PhDr. Miloslavu Jůzlovi, Ph.D. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Veronika Říhová

Obsah:

Úvod	2
1. Pohádka – vymezení pojmu	4
1.1 Pohádka, její charakteristika, struktura, funkce a význam	7
1.2 Typologie pohádek	13
2. Socializace a sociální učení	16
2.1 Rodina jako významný socializační a výchovný prvek	19
2.2 Charakteristika – období dětství z hlediska vývoje	22
3. Vliv pohádek na rozvoj psychických funkcí	28
4. Pohádky a jejich rozbor – praktická část	32
4.1 Přístup k vyprávění a četbě pohádek	32
4.2 Rozbor pohádek	34
4.3 Diskuse k praktické části	44
Závěr	46
Resumé	49
Anotace	50
Seznam použité literatury	51
Seznam příloh	56

Úvod

„Říše pohádek leží daleko a hluboko a vysoko a je plná mnoha rozličných věcí: lze tu nalézt všeliká zvířata a ptáky, bezbřehá moře a nespočetně hvězd, krásu, jež očarovává, a na každém kroku nebezpečí, radost i smutek, ostré jak meč. Člověk se snad může považovat za šťastného, že do té říše zabloudil, avšak samo její bohatství a podivuhodnost poutají jazyk poutníka, jenž by o nich chtěl vyprávět. A dokud tam přebývá, není radno, aby se příliš vyptával, jinak se brány uzavřou a klíče od nich budou ztraceny“ (Tolkien, 1992, s. 115).

Neexistuje snad žádný dospělý, který by se v dětství nesetkal s pohádkou. Ze začátku jako malý a nadšený posluchač, který se každý večer těšil do postýlky s vidinou, že si některý z rodičů udělá na něho čas a bude mu vyprávět nebo číst pohádku „na dobrou noc“, a později jako čtenář. Čtení nebo vyprávění pohádek se tak ve většině rodin stalo každodenním vítaným rituálem, a to nejen pro dítě, ale i pro rodiče. Pro rodiče se staly odměnou jak rozzářené oči dítěte, tak i nezapomenutelný zážitek v podobě času stráveného s dítětem.

Také já se řadím do generace, která vyrůstala na vyprávění a čtení pohádek. Považuji toto období za velmi krásné, a i nyní v dospělém věku patřím k milovníkům tohoto literárního žánru. Prožívání velkých dobrodružství, příběhů o hrdinství a nesmrtelné lásce, které jsem měla možnost poslouchat v bezpečí domova, mezi lidmi, kteří mě měli rádi, jsou prostě nezapomenutelné. Pohádky se staly pro mě i zdrojem ponaučení a také mě utvrzovaly v přesvědčení, že pravda vyjde najevo, dobro musí být odměněno a zlo potrestáno. Je pravdou, že jsem i díky pohádkám měla trochu zidealizovaný svět, musela jsem se vyrovnat s tím, že to co platí v pohádkách, neplatí vždy v reálném životě. Přesto hodnotím pohádky z mého pohledu velmi pozitivně. Pokud budu mít svoje děti, vím, že i já jim budu vyprávět a číst pohádky.

Řada lidí považuje nyní pohádky ve formě vyprávění a čtení za přežitek. Poukazují na to, že stejně tak svůj účel splní televizní pohádka, pohádka na DVD, čímž rodič snadno uspoří svůj drahocenný čas. Také děti často raději tráví čas před usnutím

u rozsvíceného monitoru počítače. Je to ale takhle správně? Nebude těmto dětem jednou něco v životě chybět?

Cílem mé práce je nalezení odpovědi na to, zda pohádka má své místo v socializačním a výchovném procesu dítěte, jak ho může ovlivnit a jaký pro něho znamená přínos. Bude také hledána odpověď na otázku, jestli existuje nějaká souvislost mezi pohádkami a sociální pedagogikou.

Bakalářskou práci jsem rozčlenila do čtyř kapitol. V první kapitole se zabývám základním vymezením pojmu pohádka, její charakteristikou, funkcí a typologií, protože bez objasnění těchto základních termínů, by nebylo možné v práci pokračovat.

Druhá kapitola je zaměřena na otázky spojené se socializací, tedy procesem, kterým prochází jedinec po celý svůj život, aby se stal člověkem ve společnosti ostatních lidí. S ohledem na obsah mé bakalářské práce jsem se soustředila na ta období dětství, která lze nějakým způsobem spojit s poslechem a vlastní četbou pohádek. Zajímala jsem se především o období předškolního věku a mladšího školního věku, pouze okrajově jsem se věnovala věku batolecímu. Neopomenutelné je v této souvislosti prostředí rodiny, a proto je také logicky začleněno do této kapitoly.

Třetí kapitola je potom zaměřena na možný vliv pohádek na rozvoj psychických funkcí dítěte. Snažím se také vysvětlit, proč tomu tak může být.

Čtvrtá kapitola je věnována rozboru několika pohádek s použitím různých hledisek (literárního, pedagogického a psychologického).

V závěru formuluji to, k čemu jsem došla, tedy výsledky práce, a hodnotím, zda byly splněny stanovené cíle. Je samozřejmé, že vzhledem k rozsahu této práce nelze jít do větší hloubky a jedná se tak pouze o dílčí příspěvek k dané problematice.

1. Pohádka – vymezení pojmu

Pohádka je epický útvar lidové slovesnosti, někdy nazývaný také báchorka, který procházel ústním předáváním z generace na generaci. Později byl také sběrateli – folkloristy v nějaké podobě, častěji však v několika různých podobách, písemně zaznamenán (Chaloupka, 2005).

Staročeský pojem „báchorka“ má původ v ruštině a je odvozený od slova prášit. Kořeny názvu pohádka je nutné hledat v polském jazyce, kde se objevil pojem „gadati“ – mluvit, „gadanina“ – hádanka, a následným přidáním předpony vznikla „pogadka“. V nynějším významu se poté pohádka objevuje od konce 18. století. Své místo definitivně získala v 70. letech 19. století. Pod názvem pohádka si lze představit literární texty, které vznikaly na základě starodávných vyprávění, obsahujících rozličné bájně představy lidstva, nadčasové životní pravdy, zejména věčnou, neutuchající touhu po naplnění dobra a potrestání zla, a víru v kouzelnou moc slova (Čeňková, 2006).

Lederbuchová definuje pohádku jako jeden z nejstarších epických žánrů a označuje ji *„jako vyprávění, jehož příběhy se odehrály kdysi dávno v neurčitém čase a místě (v jedné daleké zemi) a v kterém se dějí věci neuvěřitelné, neboť jsou ovládány tajemnými silami, a které má vždy dobrý konec, protože v něm vítězí lidská víra v dobro a spravedlnost“* (Lederbuchová, 2006, s. 101).

Podle Černouška lze považovat pohádku především za útvar uměleckého slova, sloužícího k vyprávění, kde obraznost vlastního slova slouží k vyvolávání skrytých obrazů imaginace, dřímajících v dětské psychice, v mysli posluchače (Černoušek, 1990).

Nejstarší písemný záznam pohádkového příběhu obsahuje egyptský papyrus pocházející ze 13. století př. n. l. Jedná se o pohádku O dvou bratřích. Stopy pohádek můžeme nalézt i v antické literatuře, kde jsou s lidovou ústní tradicí spojeny, např. Ezopovy bajky. Ve středověké literatuře se pohádkové motivy objevují nejprve v tzv. hrdinské epice. Náměty s rytířskou tematikou byly velmi oblíbené, od druhé poloviny 14. století se vyskytují i na našem území. Ve 12. století začaly proudit

do Evropy orientální pohádkové příběhy z íránsko–perských oblastí. Asi nejznámějším dílem je soubor arabských pohádek Tisíc a jedna noc. Později ve 2. polovině 17. století se Charles Perrault pokusil, jako jeden z prvních, představit pohádky jako seriózní literaturu. Přelom 18. a 19. století znamená změnu v přístupu k pohádkám, kdy se tyto staly zdrojem estetických a mravních hodnot, a dokladem kulturní tradice národa. Tato doba konečně přinesla uznání pro jejich sběratele a vydavatele. První evropskou sbírku lidových pohádek vydali bratři Jacob a Wilhelm Grimmové v 1. polovině 19. století (Šmahelová, 1989).

V Čechách se datuje vznik prvních souborů lidových pohádek do čtyřicátých let 19. století. Na našem území se dochovaly pohádky pouze v ústní podobě, proto musely být nejprve sesbírány a sepsány. Patrně nejznámější sběratelé u nás jsou Karel Jaromír Erben (1811–1870) a Božena Němcová (1820–1862), kteří položili základ k jejich literárnímu zpracování (Svozil, Svadbová, 1998).

Skutečný původ pohádek je také obestřen tajemstvím. Podobné pohádkové motivy se totiž vyskytují nejenom na euroasijském kontinentu, ale i v mnohem vzdálenějších zemích po celém světě (Egypt, Indonésie). Existují dvě teorie, proč tomu tak je. V té první se vychází z úvahy, že je to způsobeno přejímáním pohádek z jiných kultur, třeba stěhováním národů, ale zřejmě i pouhým cestováním z místa na místo (např. arabští kupci procestovali za obchodem mnoho zemí, a spolu s nimi se šířily i příběhy). Druhá teorie vychází z předpokladu, že lidé na různých místech dostávají stejné nápady, náměty (Šmahelová, 1989).

Pohádky samozřejmě i u nás vykazovaly krajové odlišnosti, do jednotlivých míst se dostávaly spolu s vandrovníky nebo krajánky¹. Pohádky se poté šířily ústním podáním, z generace na generaci. Kvůli obrazotvornosti lidí, bujně představivosti, fantazii, možná i nepozorností vypravěčů, se měnily. Docházelo tak k nepřesnému reprodukování a přidávání si vlastních nápadů a zkušeností, a díky tomu máme možnost poznat pohádky v několika variantách.

---

¹ Krajánci byli vyučení mlynáři bez stálé práce, kteří putovali mezi mlýny, kde vypomáhali. Znali řadu pohádek a pověstí, byli to putující zpravodajové. Mlynáři byli cechem zavázáni poskytnout mu zdarma nocleh a stravu (www.povetnik.cz).

Vyprávění pohádek a příběhů bylo v dávných dobách na venkově velikou společenskou událostí, protože lidé téměř necestovali. Na jaře, v létě i na podzim trávili mnoho času při práci na poli. Teprve až dlouhé zimní večery mohli věnovat společným sousedským setkáním, při kterých však také nezaháleli, ženy např. předly, šily, vyšivaly. Jejich součástí bylo právě vyprávění příběhů, na které se samozřejmě těšily převážně děti. Vzhledem k tomu, že chudí lidé nebyli vzdělaní a neuměli číst, byla ústní forma podání nejjednodušším způsobem přenosu pohádek.

V minulosti byli lidé na venkově většinou věřící, a tak se i některé náboženské motivy promítaly do vyprávění. V řadě vysvětlení nadpřirozených jevů a postav se odrážely neznalost a strach z neznámého. Jediným přijatelným řešením pro ně byla kouzla a čáry, a již zmiňovaný zásah Boží moci. Vykládali si tak třeba nepřízeň počasí, lidské neštěstí a trápení. Pomocí příběhů poznávali špatné lidské vlastnosti. Pohádky už tedy od prvopočátku plnily funkci poučnou, lidé z nich mohli čerpat zkušenosti, ale i morální podporu.

Pro pohádky je důležité i jejich příbuzenství s mýty. Ty však mají na rozdíl od pohádek jinou sociální funkci, protože byly jak součástí náboženství, tak naplňovaly určitý ideologický program. Na rozdíl od toho pohádky byly tvůrčím aktem zábavného vyprávění, na ničem nezávislým (Šmahelová, 1989).

Pohádky nebyly od svého počátku určeny výhradně dětem, tato domněnka je mylná. Řada pohádek byla vlastně „vzorovými příběhy“ a anekdotami o lidských slabostech a neřestech. Dospělí si je vyprávěli teprve až děti usnuly, neboť oplývaly obhroublostmi a velmi často měly erotický podtext (Chaloupka, 2005).

Pohádky jsou v dnešní době zařazovány spíše do tzv. dětské literatury, i když „pohádky“ pro dospělé se také vyskytují. Mají ale jiný charakter, než ty určené dětskému posluchači a čtenáři. Jsou součástí kulturního dědictví lidstva. Provází člověka celým životem, protože je nejdříve jako dítě nadšeným posluchačem, pak čtenářem a později v dospělém věku jejich vypravěčem.

1.1 Pohádka, její charakteristika, struktura, funkce a význam

Příhoda charakterizuje pohádku tak, že je značně blízká mentalitě dětí, a to z několika důvodů: je zvýrazněna časová neurčitost, objevuje se v ní záhadné umístění a tajemnost. Často tedy pohádka začíná slovy „ Bylo – nebylo, byl jednou jeden král“ a pokračuje tím, že se to stalo „ Za sedmero horami a za sedmero řekami“. V pohádce dochází k ožívání věcí, zvířata mají některé lidské vlastnosti, objevuje se zde fantastická a surová morálka (např. rozčtvrcování těl). Pohádky tedy vyhovují dítěti svými primitivními rysy, jasným rozdělením lidí na dobré a zlé. Slova v pohádkách mají hluboké kouzlo (Příhoda, 1977). *„Dějové motivy představují v mohutné nadsázce typické základní kameny lidského údělu; vykonat nadlidský úkol, důvěřovat neuvěřitelnému, osvědčit dobrotu srdce. V pohádce je hrdinství dokonalé, láska věčná, zrada černá, štěstí až do nejdelší smrti“* (Říčan, 1990, s. 143).

„Pohádkový děj se rozvíjí podle zásad daných světovým názorem, jehož základ tvoří víra ve věčnou spravedlnost. Chudý sirotek i bohatý král, dobromyslný prostáček i mocný čaroděj, zbožný poustevník i ďábel a s nimi i celá ostatní příroda musí se podrobit mravnímu zákonu, jehož platnost trvá na věky. Zločince zastihne trest s neúprosnou důsledností, dobrý skutek nezůstane bez ohlasu a spravedlivému se nakonec všechny věci obrací k dobrému“ (Horák, 1960, s. 36).

Pohádky dítěti představují dosud nepoznané postavy, kouzelné předměty a děje, neznámé kraje. Benová uvádí, že *„charakteristickým rysem pohádky je iracionálnost, zázračnost a kouzelnost“* (Benová, 1960, s. 233). Samozřejmě má pohádka v sobě i prvky odrazu skutečnosti, který je reálný, převážně se týká rodinných vztahů a jednodušších společenských poměrů. Obsahuje tedy již zmiňované iracionální prvky a k nim patří magie slova. Každému z nás se již někdy v minulosti přihodilo, že jsme měli strach vyslovit nějaké slovo, aby se něco ošklivého nepříhodilo, nebo jsme měli nějakou zaručenou zaříkávací formuli, kterou jsme se snažili od sebe zahnat nějaký problém, strach (Benová, 1960).

Děti se díky příběhům seznamují s charakteristickými pohádkovými postavami, které jsou jejich nepostradatelnou součástí. Nacházejí se pouze v pohádkách, ve světě, kde se

dějí zázraky, a děti mají často touhu být součástí tohoto kouzelného světa. Z tohoto důvodu nechtějí a nepřejí si, aby v nich vystupovaly postavy z naší doby (Benešová, 1960).

V pohádkách narážíme i na další podstatnou věc, hrdinové jsou obdařeni extrémními vlastnostmi. Princezna je prezentována jako krásná, čarodějnice jako škaredá, lidé jsou buď bohatí, nebo chudí, hrdina je vyloženě kladný nebo záporný. Je zřejmé, že tato přehlednost a jednoznačnost postav a situací je pro děti jasně čitelná a zřejmá. Toto zjednodušení odpovídá jejich chápání a myšlení. Dítě poznává prvky v izolované podobě, aby se mohlo učit poznávat jednotlivé vlastnosti v čisté formě. Později, až s dalšími zkušenostmi, začne probíhat diferenciací, kdy dokáže rozlišit kladné a záporné vlastnosti u téže postavy (Benová, 1960).

Pohádka se představuje jednoduchým, důvěrně známým způsobem, a na posluchače neklade žádné požadavky. Díky tomu se nemusí děti cítit méněcenné. Pohádka dokáže uklidnit, dát naději do budoucna a slibuje šťastný konec bez toho, aniž by cokoli vyžadovala. Některé pohádky proto končí konstatováním, prohlášením, že zazvonil zvonec a pohádka je konec, a pokud hrdina nezemřel, žije šťastně dodnes (Bettelheim, 2000).

Ovšem nesmí se zapomínat, že pohádka je také o ilustraci. Neměla by však převažovat nad textem. Jejím úkolem je napomáhat k estetickému rozvoji dítěte.

Vladimír Jakovlevič Propp (1895–1970), významný sovětský badatel, vytvořil systematický popis logické struktury pohádek. Zaměřil se především na kouzelné pohádky, protože je považoval za původní pohádkový útvar. Došel k závěru, že každá z těchto pohádek probíhá podle předem stanoveného scénáře. V první fázi jde o přípravnou sekci, kde se formuje zlo, definují se prvky vyprávění v situacích, které předtím nebyly známy. V další fázi do děje vstupuje hrdina a síly, které působí proti sobě. Začíná se odvíjet boj s nositeli zla. Podle Proppa vychází hrdina z prvního souboje poražen, musí podstoupit ještě řadu zkoušek, úkolů, aby došel vítězství (Černoušek, 1990). Propp dospěl k tomu zjištění, že mezi jednotlivými situacemi je jasný vztah podmíněnosti a zákonitě následnosti, který má charakter funkce. Je zřejmé, že funkce je konstantní veličinou, a to z důvodu, že vlastní akce jsou ve všech pohádkách stejné,

počet funkcí, ze kterých se skládají pohádky je omezen, ale postavy, jejich jednání a prostředky mohou být rozdílné. Posloupnost funkcí v kouzelných pohádkách je totožná, tzn., že akce jednajících osob musí mít v pohádkovém ději pevné místo a nelze je libovolně přemísťovat (Šmahelová, 1989).

Propp stanovil počet funkcí, z nichž je složena kouzelná pohádka, na třicet jedna:

1. jeden ze členů rodiny opouští domov (odchod, úmrtí);
2. hrdinovi je něco zakázáno (příkázáno);
3. zákaz je porušen;
4. škůdce se snaží vyzvídat;
5. škůdce dostává informace o své oběti;
6. škůdce se snaží oklamat svou oběť, aby se zmocnil jí nebo jejího majetku;
7. oběť podlehne úskoku a tím bezděčně pomáhá nepříteli;
8. škůdce působí jednomu ze členů rodiny škodu nebo újmu;
- 8a. jednomu z členů rodiny se něčeho nedostává nebo by něco chtěl mít;
9. neštěstí nebo nedostatek jsou sděleny, k hrdinovi se někdo obrací s prosbou nebo rozkazem, je odeslán nebo propuštěn;
10. hledač se rozhodne k protiaksi nebo s ní vysloví souhlas;
11. hrdina opouští domov;
12. hrdina je podroben zkoušce, vyptávání, je napaden apod., čímž se připravuje získání kouzelného prostředku nebo pomocníka;
13. hrdina reaguje na činy budoucího dárce;
14. hrdina dostává k dispozici kouzelný prostředek;
15. hrdina je přenesen, dovezen nebo přiveden k místu, kde se nalézá předmět hledání;
16. hrdina a škůdce vstupují do bezprostředního boje;
17. hrdina je označen;
18. škůdce je poražen;
19. počáteční neštěstí nebo nedostatek jsou zlikvidovány;
20. hrdina se vrací;
21. hrdina je pronásledován;
22. hrdina se zachraňuje před pronásledováním;
23. nepoznaný hrdina se dostává domů nebo do jiné země;

24. nepravý hrdina si klade neoprávněné nároky;
25. hrdinovi je uložen těžký úkol;
26. úkol je splněn;
27. hrdina je poznán;
28. nepravý hrdina nebo škůdce je odhalen;
29. hrdina dostává nové vzezření;
30. škůdce je potrestán;
31. hrdina se žení a nastupuje na carský trůn (Propp, 2008, s. 30–55).

Černoušek uvádí, že „základní funkcí pohádek je vnést **smysl a řád** do dětem původně nesrozumitelného, skoro chaotického světa, do světa, jemuž děti, obzvláště v době předškolní, nemohou plně porozumět. Dát smysl tomu, co děje kolem, je v dětství někdy úkol obtížnější než například v dospělosti“ (Černoušek, 1990, s. 7). Přirovnává to k podobné situaci, kdy je značně obtížné vysvětlit pubescentům, že svět a život mají skutečně svůj smysl a ustálený řád. Také Bettelheim se přiklání k názoru, že „dítě je v životě často zmatené a tím více je třeba dát mu příležitost, aby porozumělo samo sobě ve složitém světě, s nímž musí vycházet. Má-li to dokázat, je nezbytné pomoci mu vyvodit ze změní jeho pocitů něco uceleně smysluplného. Potřebuje nápady, které mu dovolí uspořádat si vnitřní prostor, a na základě toho vytvořit řád ve svém životě“ (Bettelheim, 2000, s. 9). Další funkcí je, že umí **strukturovat skutečnost**. „Pohádka svou jednoduchou fabulí, jasnou polarizací dobra a zla, pochopitelnými zápletkami a krásou jazyka předvádí chaotický a nesrozumitelný svět před vyvíjející se dětskou duší ve srozumitelných obrazech“ (Černoušek, 1990, s. 9).

Význam pohádek lze rozdělit na: výchovný, vzdělávací, poznávací a terapeutický. Dítě je vrženo do nekonečného světa a musí se v krátké době vypořádat s řadou problémů, které ho na této dlouhé cestě čekají. Musí hledat a nalézat životní smysl. Jedním z prvních prostředků, které mohou nějakým způsobem přispět k ovlivnění dítěte jsou právě pohádky. Nerozvíjejí pouze jeho slovní dovednosti a myšlení, ale mají vliv také na jeho postoje a názory.

Prostřednictvím pohádek se dítě seznamuje s kulturou, zahrnující komplex výtvorů lidské civilizace, ale i projevy chování – zvyklosti, symboly, rituály atd. jiných národů, což může u dítěte položit základy k určité míře tolerantnosti vůči těm, kteří jsou „jiní“.

Kladný pohádkový hrdina může být příkladem dítěti v jeho chování, což přispívá k mravnímu rozvoji dítěte. Prostřednictvím pohádkových postav a jejich odhodlání v překonávání překážek, může být dítě inspirováno k řešení svých vlastních problémů. Kvalitní pohádka dítě potřebuje úplně stejně, jako potřebuje ke svému životu pohyb a hru. Vzít dětem pohádku, by znamenalo totéž, jako vzít lidstvu jeho předcházející zkušenost.

Lze tedy konstatovat, že pohádky přinášejí:

- možnost vyznat se ve vlastní zkušenosti – zpřehlednit si okolní svět a orientovat se v něm, poznat druhé lidi, vytvořit si řád;
- návrhy k řešení problému – jak čelit strachu, jak se výzvám postavit čelem;
- poznatek, že nejenom dítě, ale i hrdina se někdy bojí;
- potvrzení a přijetí fantazií – redukci pocitu viny a studu;
- naději na vyřešení problému;
- pravidla okolního světa – připravují dítě na jeho budoucí role (socializace, sociální učení);
- setkání se sebou a druhými – jedná se o setkání při sdílení pohádky, ale i o setkání vnitřní, kdy má dítě možnost porovnat svoje rozhodnutí s hrdinou;
- zábavu či hravost a odlehčení;
- přesah v pohádkovém příběhu – putování za hranice běžné přímé i zprostředkované zkušenosti (Hoskovcová, Suchochlebová Ryntová, 2009).

Terapeutický význam odpovídá zcela zřetelně na úzkostná traumata, která mohou děti prožívat, když se setkávají s nesrozumitelnými citovými reakcemi dospělých lidí (Černoušek, 1990). Pohádkoterapie je terapií, kterou lze pomoci dítěti v nějaké krizové situaci. Jedná se o relaxační metodu, jež začíná získávat popularitu pro svoji jednoduchost a efektivitu. Dokáže dítěti pomoci s jeho starostmi a problémy, redukuje stres, obavy, strach, obohacuje dítě znalostmi o sobě samém, i o okolním světě. Pokud je pohádka zvolena správně, stává se vhodným vodítkem pro řešení určitých životních situací, které můžeme rozdělit do několika kategorií:

- nemoc a postižení – dokáží najít odpověď na otázky spojené s nemocí, postižením, hospitalizací, návštěvou u lékaře;

- rodina a nevlastní rodina – obsahuje situace spojené s rozvodem rodičů, smrtí rodičů, přijetím nové rodiny a nevlastních sourozenců;
- sociálně patologické jevy – ke štěstí ve svém životě se nelze dostat přes užívání drog nebo chováním neslučitelným s pravidly přijímanými v dané společnosti;
- sourozenecké vztahy – řeší křehké sourozenecké vztahy, přijetí sourozence, rivalitu, soupeření mezi sourozenci, nalezení vzájemného porozumění;
- strach a fobie – jak se přestat bát, kde najít odvahu;
- šikana, týrání a rasismus – aneb jak pomoci dítěti s nespravedlností, která se mu děje, naučit ho vyrovnat se s tímto problémem a najít ve své výjimečnosti přednost;
- škola – pokud je škola pro dítě něco nepřekonatelného a stresujícího;
- výchova a zvyky – ukázka toho, že lhát a podvádět se nesmí a nevyplácí se;
- vztahy – mezilidské vztahy, lidské hodnoty;
- změny v životě – nové prostředí, neschopnost najít si kamarády (www.bibliohelp.cz/knihy/pohadkoterapie).

Bettelheim se zabýval tím, proč jsou pohádky tak cenné. Jejich jedinečné přednosti, by podle jeho názoru měly přesvědčit rodiče a učitele natolik, aby opět pohádkám přisoudili tu důležitou roli pro dítě, kterou měly po staletí. Pohádky přispívají nejen ke zvládnutí psychologických problémů růstu, do kterých řadí překonání narcistických zklamání, oidipických dilemat, sourozenecké nevraživosti, ale vedou i k pocitu vlastní jedinečnosti, své vlastní ceny, smyslu pro morálku. Dítě prostě potřebuje nezbytně vědět, co se děje v jeho vědomí, aby si pak bylo následně schopno poradit s tím, co se děje v jeho nevědomí. Vlastního porozumění a také schopnosti vědět si rady, nedosáhne rozumovým přístupem k povaze a obsahu svého nevědomí, ale tak, že se s ním bude seznamovat „*prostřednictvím sprádaní denních snů – v odpověď na nevědomé tlaky bude o určitých částech vyprávění přemítat, různě je pořádat a snít o nich. Tím převede nevědomý obsah do vědomých fantazií, které mu umožní s tímto obsahem nějak nakládat*“ (Bettelheim, 2000, s. 11) a právě v tom vidí význam a jedinečnou hodnotu pohádek, protože dávají dětské představivosti nabídku nových dimenzí, které by dítě samo nemělo šanci objevit.

1.2 Typologie pohádek

V případě typologie pohádek je nutné v první řadě vyjít z širšího rozdělení na tradiční pohádku, pohádku lidovou a autorskou (umělou).

Lidové pohádky – dělení:

1. **Zvířecí** – je nejstarší formou pohádky, její podstatou je animistické pojetí světa, to znamená, že neživé objekty, například stromy nebo kámen, mají duši. Tento typ primitivního pojetí myšlení a života člověka, je pro dítě lehce srozumitelný a pochopitelný.

Bühlerová rozděluje zvířecí pohádky na tři skupiny:

- a) vlastní zvířecí pohádka – zvířata mají stejné vlastnosti jako v přírodě, navíc mají schopnost mluvit;
- b) pohádka, kde vystupují zvířata jako pomocníci člověka – mají schopnost mluvit a dokáží kouzlit;
- c) pohádka, kde mají zvířata stejné vlastnosti jako lidé – dává dítěti představu o fungování ve světě lidí.

K tomuto okruhu pohádek můžeme ještě přiřadit pohádku **pěstounskou**, jejím zjednodušením vznikla pohádka **didaktická**. Jedná se například o pohádky: O neposlušných kozlatech, O Budulínkovi, O Smolíčkovi, O Červené Karkulce. Významově splňovaly snahu naučit dítě samostatnému jednání, rozpoznat a správně reagovat na okolní nebezpečí, připravit ho na život, zajistit mu bezpečí.

Z oblasti zvířecích pohádek můžeme zmínit i pohádky **kumulativní**, které jsou určeny pro nejmenší děti a mají výrazný vliv na rozvoj řeči. Jsou obsahově jednoduché, celé pasáže se postupně opakují a přidávají se další odstavce. Dítě si pohádku lépe zapamatuje a je schopné ji přiměřeně reprodukovat. Zde lze zmínit třeba pohádku O veliké řepě, O koblížkovi (Genčiová, 1984).

2. **Fantastická, kouzelná** – vystupují v ní kouzelné postavy, i kouzelná čísla a jejich násobky (tři sestry, devítihlavý drak). Odehrává se v nadpřirozeném prostoru, mimo reálný čas. Fantastické postavy jsou na straně dobra a pomáhají

hrdinovi, aby zvítězil nad zlem. Tento typ patří mezi nejrozšířenější (např. Zlatovláska). K tomuto typu můžeme přiřadit i pohádku **legendární** – v ní se vyskytuje postava Boha (Ježíše) a sv. Petra (Lederbuchová, 2006).

3. **Novelistická** – je velmi podobná vyprávění ze života, její hrdina spoléhá na vlastní rozum a nápad, chytrost, zkušenost. K dětskému čtenáři se dostává tato pohádka až v pozdějším školním věku, protože předpokládá určité životní zkušenosti. Její součástí jsou i oblíbené **anekdotické** a **žertovné** pohádky (Enšpígl). Z názvu těchto pohádek je jasně zřejmé, že se vysmívají lidské hlouposti a nezkušenosti, prohnanosti (Lederbuchová, 2006).
4. **Pověrečná povídka** – není tak častá, vypráví o setkání s nadpřirozenou bytostí (pohádka o strašidlech). Této formě pohádek předcházelo vyprávění příběhů při společných setkáních dospělých, kteří se tímto způsobem bavili při práci např. v zimním období při draní peří. Motivem byly tedy strašidelné, až hrůzostrašné úkazy, hlavní představitelé nepocházeli z lidského světa (např. vodník, hejkal, bludička) (Genčiová, 1984).

Moderní autorská pohádka (umělá)

Moderní autorská pohádka, je taková pohádka, která nedodrží lidové tradice. Autor v nich uplatňuje mnohem více svoji osobnost, proto jsou mnohotvárné a je v nich možnost nejrůznějších obměn. Prvním představitelem autorské pohádky byl Hans Christian Andersen (1805–1875). Nevěřil již pohádkovým kouzlům, a tak představil světu pohádky, ve kterých vystupují postavy a věci všedního života (Holčička se sirkami). Uplatňuje v nich časovou i místní konkretizaci, a tou se odlišuje od již zmiňované tradiční pohádky (Genčiová, 1984).

Děj je většinou zasazen do konkrétního místa a odehrává se v současnosti. Tento typ pohádek je zaměřen vyloženě na dětského čtenáře, stejně tak má i dětského hrdinu. Kouzelné postavy nevládnou nadpřirozenými schopnostmi, mají lidské vlastnosti a chyby, dokonce i někdy samy potřebují pomoc od hrdiny. Za zlo jsou považovány špatné lidské vlastnosti (Broučci, Velká doktorská pohádka) (Lederbuchová, 2006).

Z hlediska výchovných hodnot můžeme pohádku rozdělit na několik typů:

1. typ představující vítězství spravedlivého, statečného, poctivého hrdiny (bez bázně a hany), který nenechá ubližovat slabším, umí držet dané slovo a slib, přičemž není brán ohled na jeho sociální původ;
2. typ s přímým výchovným zaměřením, kdy záporný hrdina (prolhaný, závistivý, nepoctivý, bezzásadový, neposlušný ...) dojde potrestání;
3. typ zdůrazňující chytrost a moudrost hlavního hrdiny, které ho dovedou k vítězství; z výchovného hlediska se však může jevit problematicky situace, kdy hrdiny využívá k splnění cílů lsti a vychytralosti, a je zde nutné uplatňovat pedagogický zřetel výrazněji, aby tyto negativní vlastnosti nezískaly na převaze a důležitosti, nezhodnotily původní záměr pohádky;
4. typ umožňující dítěti poznat zákonitosti života a morální vztahy, společenské formy, kdy vítězí dobro nad zlem i v situacích, které se mohou zdát ze začátku beznadějně (Červenka, 1960).

Se zaměřením **na literární oblast** může být využito následující dělení:

1. Záznamová pohádka – přesné dodržování osnovy, motivů i formy lidových pohádek;
2. Literární pohádka – charakteristické je nedodržování původní lidové osnovy a užití folklórních motivů;
3. Autorská pohádka nebo umělá – nedodržuje lidové tradice, opírá se volně o zákony žánru (Genčiová, 1984).

Pokud se zamyslím nad tím, jestli jsou pro dítě důležité i ilustrace dětských knih, tak musím říci, že ano. Jsou pohádkové příběhy, které si bez typických obrázků neumím, a ani nechci představit. Pohádkové vyprávění „O pejskovi a kočičce“, by nebylo přece úplně bez krásných ilustrací Josefa Čapka. Kdo z dětí nezná naježeného hnědého pejska, jakoby nedbale elegantního, a krásně upravenou, sněhobílou kočičku?

2. Socializace a sociální učení

Socializace znamená, že jedinec se „zspolečenšťuje“. V průběhu celého života se vlivem výchovy a vlivem spontánní nápodoby jiných jedinců přizpůsobuje příslušné společnosti (Průcha, 2006).

Vágnerová označuje socializaci za proces, který je „celoživotním procesem utváření a vývoje člověka ve společenskou bytost. Tento proces probíhá ve vzájemné interakci jedince a společnosti“ (Vágnerová, 2004, s. 273).

Kraus zdůrazňuje, že v případě socializace se jedná o postupnou přeměnu člověka z biologické bytosti v bytost společenskou, která se do dané společnosti nejen začleňuje, ale učí se v ní i žít. V případě socializace je třeba všimnout si některých charakteristik, které jsou pro ni typické. Zejména je nutné si uvědomit, že probíhá nahodile, živelně, odehrává se vždy v nějakém prostředí a je celoživotní (Kraus, 2008).

Socializace samozřejmě neprobíhá bezproblémově, je to velmi složitý proces, který je provázen i rozpory a konflikty, které se mohou odrazit ve vývoji příznivě nebo nepříznivě, někdy však až patologicky (Čáp, Mareš, 2001).

Kraus také upozorňuje na skutečnost, že socializace vede nejen k osvojení si určitých sociálních rolí tj. očekávaných způsobů chování v souladu s věkem jedince, jeho pohlavím a společenským statutem, ale také stanoví pravidla života v dané společnosti (tzn. přizpůsobovat se ostatním). Zdůrazňuje, že tento proces může probíhat v prostředích různé úrovně, ale i kvality. Proto vlivem nepříznivých a nežádoucích podnětů se chování jedince začíná odchylovat od obecně uznávaných norem a potom můžeme hovořit o deviantní socializaci (Kraus, 2008).

Funkcí socializace je začlenit jedince do společnosti takovým způsobem, aby v ní dokázal bez problémů existovat, byl společností přijat a mohl v ní fungovat.

Lidský jedinec tedy přichází na svět vlastně jen jako potenciální člověk. Z toho plyne, že člověkem se stává teprve v procesu socializace. Výsledkem tohoto procesu

je získání specifických lidských způsobů psychického reagování, vnímání, myšlení, cítění, konání, tedy osvojení si vlastností, které mu umožňují život ve společnosti. Společnost má jistou představu o tom, jaké by jedinci měli vykonávat sociální role, které jsou dány pohlavím, věkem, profesí, a svoje názory promítá do norem, kterými potom reguluje chování a prožívání jedinců. A právě z těchto normativních požadavků společnosti je odvozovaný obsah socializace, který je předáván prostřednictvím činitelů socializace. Činitelé socializace (rodina, vrstevníci, předškolní a školní zařízení a masmédiá) mají za úkol působit na jedince svými regulačními zásahy a pomoci mu k dosažení žádoucího cíle socializace (Sollárová, 2008).

Proces socializace probíhá v kontaktu s jednotlivými lidmi, sociálními skupinami i celou společností. Jedná se proto o proces učení, který vychází ze sociálních situací. *„Socializace se uskutečňuje prostřednictvím sociálního učení, které probíhá neustále, po celý život. Průběh socializace v dětství je významný proto, že se v tomto období rozvíjí základní osobnostní vlastnosti, postoje a vzorce chování, které jedinec používá po celý život. Nejvýznamnějším socializačním prostředím je rodina“* (Vágnerová, 2004, s. 277).

Sociální učení je vlastně souborem takových procesů, které vedou dítě k začlenění se do společnosti lidí. Děje se tak prostřednictvím přímého styku s lidmi, dodržováním norem, přejímáním sociálních rolí, rozvojem komunikace a účasti na sociální interakci (tedy vzájemnému působení jednoho člověka na druhého). Mezi formy sociálního učení řadíme napodobování (imitaci), sociální posilování (založeno na odměnách a trestech, kdy žádoucí chování je odměňováno a nežádoucí potrestáno), identifikaci (ztotožnění se se svým vzorem, kdy podstatný je zde silný citový vztah), observační učení (pozorování druhých osob), učení založené na kognici, přijatém principu a vůli (řídí se ve shodě s principem, který jedinec přijal – svědomím) (Čáp, Mareš, 2001).

Helus zdůrazňuje, že pokud je člověk ponechán bez jakéhokoliv kontaktu se společností, s kulturou a zůstává zcela sám, jeho život se nemůže rozvinout jinak, než ve zvířecí formě. Poukazuje v tomto případě na nalezeného chlapce z Francie (později pojmenován jménem Viktor), ve věku 11–12 let, který se při svém objevení choval tak, že lezl po čtyřech, nemluvil, živil se pouze kořínky, neovládal ani ty nejelementárnější společenské návyky. Z lidí měl panickou hrůzu, když ho někdo

chytil, tak kousal, škrábal. Při uzavření v místnosti se monotónně houpal ze strany na stranu stejně tak, jak to lze pozorovat u zvířat zavřených v klecích. Přes veškerou odbornou péči se nestal společensky svéprávným člověkem. Z toho plyne, že k rozhodujícímu ovlivňování člověka společností a kulturou dochází právě v dětství a že „*ofenzivní polidšťující nápor „lidí“ vůči dětem musí tedy započít prakticky od narození*“ (Helus, 1987, s. 26). Důležité je také zmínit tu skutečnost, že člověk musí být nutně postaven před úkol stát se člověkem, a to se všemi vlastnostmi, které ho jako člověka v konkrétním společenském prostředí kvalifikují. Lze říci, že řešením tohoto náročného úkolu se zabývá proces výchovy a vzdělávání, který je nejen spojen se zadáním tohoto úkolu, ale i s poskytováním prostředků pro jeho splnění (Helus, 1987).

Socializační rozvoj ovlivňuje všechny složky osobnosti:

- reguluje citové prožitky – hlavně jejich vnější projevy; dítě se učí regulovat a ovládat svoje pocity úměrně situaci a pro společnost daným, očekávaným způsobem, zjišťuje, že někdy je potřeba citové projevy potlačit, protože by působily nevhodně;
- pomáhá rozvíjet osobní hodnoty, vznikají nové podněty;
- sociálně podmíněný je i rozvoj poznávacích procesů – zaměřenost; dítě se naučí orientovat ve svých poznatcích, vyhodnotit je a vhodně je interpretovat, spolu s tímto se rozvíjí, samozřejmě pod vlivem společnosti, způsob uvažování;
- osvojení jazyka – jazykové dovednosti nelze získat jiným způsobem než sociální interakcí, s jeho pomocí můžeme zakódovat a uchovat různé informace a sdělovat je ostatním;
- učení se potřebným návykům a normám – dítě si osvojuje pravidla, vzorce chování konformních ve společnosti, jde o výsledek získaný na základě nápodoby a identifikace lidí, kteří nám poskytují patřičný model;
- rozvoj sebekontroly a autoregulace vlastních projevů – vůle;
- rozvoj centrální dimenze osobnosti – vědomí já (Vágnerová, 2004).

Socializace probíhá v několika fázích. Mezi nejjednodušší členění patří rozdělení na fázi přípravnou a fázi realizační. Do přípravné fáze patří osvojování si řeči, postupné zvnitřňování se se společenskými hodnotami a normami, přejímání základních společenských rolí. V druhé fázi, tedy realizační, dochází k přebírání a plnění dalších

rolí, a vykonávání činností spojených s celou životní dráhou (rodinnou, profesní, společenskou). Důležité je také zmínit vymezení vztahu socializace a výchovy. Výchova je charakterizovaná jako dynamický proces vědomé a řízené socializace. Zahrnuje potom činnosti, které jednice formují takovým způsobem, aby byl schopen života v konkrétní společnosti. Jde tedy říci, že výchova je jakýmsi regulátorem, který usměrňuje průběh socializace, aby byl v souladu s výchovnými cíli. Takto pojímaná socializace je nejen dynamická a vědomá, ale zároveň obsahuje všechny činnosti, které umožní člověku obstát v konkrétní společnosti (Kraus, 2008).

2.1 Rodina jako významný socializační a výchovný prvek

„Rodina představuje skupinu osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí“ (Giddens, 1999, s. 156).

Podle Kerna je rodina první emocionální skupinou, se kterou se cítíme spojeni, a to většinou na celý život. Jedná se o skupinu primární, protože v ní probíhají první, základní procesy socializace (Kern a kol., 1999).

Rodina je základní společenskou jednotkou známou ve všech lidských společnostech, i když může mít rozdílné postavení, rozmanitou strukturu, jiné rozložení moci, a členové zde mohou mít různé pozice (role). Základní funkce univerzální rodiny jsou však všude stejné. Jedná se o funkci reprodukční, hospodářskou, emocionální socializační (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Matějček spojuje dohromady dva pojmy, a to pojem rodina a domov. Dobrý domov označuje jako jednu z podmínek šťastného dětství. Pocit bezpečí, ochrana před vším neznámým, „teplá mámina náruč“ a „silné paže táty“, jsou toho zárukou. Domov tedy vytvářejí dítěti především lidé, zpravidla rodiče, ale je to i určitá stálost prostředí a také stabilita domácího řádu. Pokud je dítěti doma dobře, je zde místo i pro hraní, objevitelské výpravy, pro pohádky. V této souvislosti používá Matějček označení, že *„rodina je společenstvím radosti“* (Matějček, 1989, s. 175–176).

Pokud by však rodič nedokázal opakovaně přiměřeně reagovat na dětskou potřebu bezpečí, může se potom stát, že dítě si nevytvoří základní důvěru ke svému rodiči, a tu pak přenáší i do dalších vztahů s dospělými. Neuspokojení potřeby vzájemné vazby, může dítě vést k zesilování emočních projevů (ambivalentní postoj k rodiči), nebo ke stylizaci se do nezávislého jedince (Matoušek, Kroftová, 2003).

Socializační proces na dítě již působí od narození. První sociální skupinou, se kterou přichází do kontaktu, je většinou rodina, pokud se ovšem nejedná o dítě v ústavní výchově. Děti, které rodinné prostředí nikdy nepoznaly a byly vychovávány v kolektivních institucionálních zařízeních, jsou často v pravém slova smyslu deprivované, mají nejen oslabenou schopnost navazovat trvalejší a perspektivní vztahy, ale také schopnost být v těchto vztazích spokojené, mají většinou problémy žít v reálném životě, tedy životě mimo ústavní zdi (Matoušek, Kroftová, 2003).

Rodina má na dítě velký vliv, i když zpočátku převažuje intenzivnější vztah dítě – matka, postupně se samozřejmě okruh osob rozšiřuje o otce, sourozence, kamarády ve školce, později ve škole atd. Jedná se o neustálý a nikdy nekončící sociální koloběh – kontakt se světem. Kvalita rodinných vazeb je klíčovým činitelem osobnostního vývoje. „*Dobře fungující rodina později synchronizuje aktivitu svých členů způsobem, jenž bývá přirovnáván ke hře orchestru bez dirigenta*“ (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 42).

Pro dítě je rodina velmi důležitá, jejím prostřednictvím se rozvíjí základní osobnostní vlastnosti, postoje a vzorce chování, získává první zkušenosti s působením sociálního světa (Vágnerová, 2004).

Úkolem rodičů je „*uvedení dítěte do společnosti*“, jedná se o velmi zodpovědnou funkci, která na nich spočívá. Vysvětlují mu, jak společnost funguje, zákonitosti, pravidla a normy, které si dítě musí osvojit, pokud má uspět ve společnosti. Předávají mu i veškeré své vědomosti a zkušenosti, a snaží se ho uchránit před chybami, kterých se kdysi dopustili. Předpokládá se, že rodiče jsou ochotni pro své děti udělat maximum. Společnost očekává, že svým dětem umožní prožít spokojené a krásné dětství (Doubravová, 2004).

Bakošová poukazuje na to, že výchova v rodině se má soustředit na rozvoj vztahu k sobě samému, k celé společnosti, k členům rodiny, k ostatním lidem a samozřejmě také k přírodě. Rodinná výchova má na jedné straně pěstovat svobodu v rozhodování a na druhé straně učit, jak nést odpovědnost za svoje činy (Bakošová, 2008).

Z hlediska průběhu socializace má významný vliv ta skutečnost, jak se rodině daří vypořádat s funkcemi, které je třeba plnit. Pokud tedy vycházíme z toho, že rodina má zajistit funkci biologicko-reprodukční, sociálně-ekonomickou, socializačně-výchovnou, ochrannou, emocionální a rekreačně-relaxační, musíme také stanovit, jak jsou funkce plněny. Pokud jsou tedy plněny přiměřeně, hovoří se o funkční rodině. V případě, že však některé funkce již nejsou zajišťovány dostatečně, ale život rodiny ještě není zásadně ohrožen, užívá se označení dysfunkční. Posledním typem je pak rodina afunkční, kdy již nejsou zvládnuty základní funkce, rodina je vnitřně rozložená a ohrožuje zásadním způsobem vývoj dítěte (Kraus, 2008).

Rodina neplní svou úlohu jen v oblasti socializace, ale i v oblasti výchovy.

Pařízek zdůrazňuje, že výchova je: *„záměrná, soustavná, cílevědomá činnost, sledující projektování a utváření člověka. Je to zvláštní druh lidské činnosti, zaměřené cíleně a organizovaně na utváření tělesných a duševních stránek člověka, a to v souladu s požadavky a úkoly, které na něho klade společnost na určitém stupni historického vývoje. V jejím procesu si člověk osvojuje poznatky nashromážděné minulými generacemi, kulturní dědictví předcházejících pokolení, hodnotové orientace, společenské normy, jimiž jsou regulovány mezilidské vztahy, ale zároveň i metody řešení úkolů, které přináší život ve společnosti, a způsoby chování, jimiž se člověk do společnosti integruje. Jedná se tedy o činnost sociální, mnohostranně společensky podmíněnou“* (Pařízek, 1994, s. 8).

Průcha uvádí, že rodinná výchova již od nejranějšího věku zprostředkovává jak vzorce, tak i normy chování, učí dítě komunikaci, hygienickým návykům, atd. Výchovu v pedagogickém smyslu potom považuje za záměrné působení na osobnost jedince s cílem dosáhnout změn v různých složkách osobnosti (Průcha, 2006).

Dětství je nesmazatelně poznamenáno vlivem rodiny. Rodinná atmosféra dítětem prostupuje, události v rodině se zapisují do jeho zkušeností a orientují jeho životní postoje. Na vztazích s rodiči je dítě hluboce zainteresováno (rodiče jsou jeho prvními vzory a ideály). Dítě v rodině musí poznávat svoji důležitost, že je hodno úcty, a má v rodině svoje pevné místo. Jen tak může na sobě samém pracovat (sebevýchova, sebeovládání atd.), ovšem s respektováním věkových zvláštností dítěte. Rodiče se mohou často dopouštět výchovných chyb, které souvisejí s nevhodným výchovným stylem. Jedná se např. o styl ochránářský (protekcionismus), kdy převažuje u rodičů tendence dítě maximálně ochraňovat a sloužit mu, což vede zákonitě ze strany dítěte ke zneužívání (Helus, 1987).

V rodičovské výchově nesmíme zapomínat na starou pravdu, že dítě potřebuje lásku, což neznamená hýčkání a rozmazlování, ale to, že dítě má mít ve svém prvním společenství hluboký pocit jistoty, že někam patří, a že je tu někdo pro něho (Matějček, 1989).

2.2 Charakteristika – období dětství z hlediska vývoje

Vývojem je označován proces evolučních změn tělesných a duševních znaků člověka v průběhu jeho celého života. Tyto změny jsou spolu navzájem vnitřně propojeny a souvisejí spolu. Zejména v dětství a dospívání ho lze chápat jako proces výstavby stále komplexnějších struktur, který probíhá jak interindividuálně, tak i homogenně (Kern a kol., 1999).

Batolecí věk: 1–3 roky

Dochází k rozvoji dětské osobnosti. Dítě se stává aktivním subjektem, který si je vědom své existence. V tomto období je patrný výrazný rozvoj motorické aktivity. Okolo třetího roku zjednodušeně chápe veškeré lidské jednání jako záměrné. Znalosti jsou ovšem útržkovité, chybí jim vzájemné propojení a pochopení obecněji platných pravidel či zákonitostí, které by jejich existenci i fungování nějakým způsobem sjednocovaly. Zlepšují se paměťové schopnosti, tříleté dítě dokáže odvyprávět jednoduchý příběh – pohádku. Rozvíjí se tedy řeč, jazyk je základním nástrojem sociálního přizpůsobení. Postupně dítě dokáže diferenciovane reagovat na různé situace.

Socializace batolete probíhá v rámci rodiny. Z hlediska morálky dítě vnímá autoritu rodičů. Motivací k žádoucímu jednání je očekávání odměny, strach z trestu působí jako prostředek eliminace nežádoucích projevů (Vágnerová, 2005).

Určitě je nutné se v této souvislosti zamyslet nad tím, kdy je již dítě schopné alespoň částečně pochopit obsah a smysl toho, co se mu vypráví nebo čte. Dále je také třeba vystihnout správný okamžik, kdy může rodič začít aktivně reprodukovat svým dětem pohádku. I když ze začátku se spíše jedná o velmi krátké, náhodné příběhy, přesto mají tato společná sezení nesmírný význam pro obě strany. Jednodušší příběhy si mohou rodiče začít i sami vymýšlet a vyprávět je dětem už kolem druhého roku, přiměřeně jejich slovní zásobě. Většinou se jedná o posezení a popovídání nad knihou. Pro děti jsou v tomto období vhodná především leporela nebo příběhy, které vplynuly z nějaké běžné denní situace a lze je vhodně zakomponovat. První pohádka bývá často o ovečkách, které jdou přes most jedna za druhou. U dětí je velmi oblíbená. Pomocí pohádky je také mohou rodiče připravit na různé nové situace, jako je třeba výlet nebo oslava. Tříleté děti již pohádku vyžadují. Mělo by se však stále jednat pouze o kratší příběhy, protože dítě ještě tak dlouho neudrží pozornost. Příběhy na pokračování v tomto věku nejsou vhodné. Výhodou pro rodiče je znalost klasických pohádek, které lze podle potřeby zkrátit (Kutálková, 2010).

Předškolní věk: 3– 6 (7) let

Tento věk je charakteristický stabilizací vlastní pozice ve světě, diferenciací vztahu ke světu. Dítěti v poznání pomáhá představivost, jedná se o fázi fantazijního zpracování informací, intuitivního uvažování, které ještě není regulováno logikou. Předškolní věk je označován jako období iniciativy, kdy dítě má pocit a potřebu něco zvládnout, vytvořit a potvrdit tak svoje kvality. Dochází zde i ke změnám v sociální oblasti, dítěti se rozšiřuje okruh osob, se kterými je v kontaktu, rozvíjí se také nové vztahy s vrstevníky. V rodině se učí sociální dovednosti, kterou potom může uplatnit i jinde, jde např. o respektování potřeb druhých, uplatňování vlastních názorů, sebezprosazování.

Poznávání je zaměřeno na nejbližší svět a pravidla. Tuto fázi kognitivního vývoje označil Piaget jako období názorného, intuitivního myšlení. Myšlení je stále ještě nepřesné, nerespektuje zákony logiky. Častým způsobem myšlení je analogické uvažování. Fantazie má v tomto období harmonizující význam, je nezbytná pro citovou

a rozumovou rovnováhu. Děti interpretují realitu tak, aby pro ně byla srozumitelná, a z tohoto důvodu se objevují nepravé lži – konfabulace. Pro emoční vývoj je typická větší stabilita, děti bývají častěji pozitivně laděny, rozvíjí se emoční inteligence. V rozvoji morálky znamená dospělý pro dítě autoritu, která určuje pravidla chování. Normy jsou důležité pro rozvoj osobní identity (Vágnerová, 2005).

V případě pohádek záleží i na tom, jakým způsobem jsou dětem prezentovány. Pokud chceme, aby pochopily ideu pohádky a seznámily se s charakterem postav, musí být pohádky zcela konkrétní. Konkrétnost je typickým znakem pohádek, díky ní je pohádka pro dítě přehledná a srozumitelná. Dalším ze znaků je časté opakování jevů nebo událostí, které vede k pochopení skrytého smyslu pohádek. Opakování může být doslovné nebo s malými obměnami. Díky tomu mohou vyniknout některé hrdinovy vlastnosti. Na dítě působí i kontrasty, které jsou v pohádkách velmi časté, postavy musí být černé nebo bílé, nikdy ne šedé (Benešová, 1960).

Matějček považuje za klasickou dobu pohádek předškolní věk. Později, kdy již dítě nastoupí do školy, má pohádky stále rádo, ale jsou to již pohádky ze života skutečného, kde vystupují jiné postavy (např. děti, detektivové), namísto draků a Hloupých Honzů. Je jasné, že nad všechny logické nesrovnalosti pohádek je dítě předškolního věku ještě povzneseno, což odpovídá kvalitě jeho myšlení. V tomto vývojovém období děti mají rády tajemno a také tajemství, a chtějí se malinko bát. Mnohé starší pohádky měly i svůj zvláštní výchovný smysl. Tím bylo dítě postrašit, aby něco nedělalo, a upozornit ho na to, jaké by to mohlo mít pro něho následky. Je však pravdou, že dítě se prostřednictvím strašidelných pohádek „učí“ bát, ale je to pod ochrannými křídly těch, které má dítě rádo. Klasické pohádky stále neztrácejí svoji oblibu, protože jsou schopné dokonale vystihnout kouzelnost dětského světa (Matějček, 1989).

Říčan uvádí, že předškoláci jsou již schopni sledovat dosti dlouhý děj, vžít se do něj. Děj ze začátku považují za realitu a teprve později poznávají, že jde o totéž „jakoby“ ve hře. I když již text umí nazpaměť, neustále vyžadují opět a opět vyprávění či předčítání stejných pohádek (Říčan, 1990).

Školní věk

Můžeme ho rozdělit do tří etap: **raný školní věk** – od nástupu do školy, tj. od 6–7 let, až do 8–9 let, střední školní věk trvá od 8–9 let do 11–12 let, starší školní věk trvá do ukončení školní docházky, přibližně do 15 let.

Pro dítě znamená nástup do školy důležitý sociální mezník, v podstatě jde o období oficiálního vstupu do společnosti, kdy dítě poznává nové sociální situace, role. Dítě se vymaňuje ze závislosti na rodině. Škola umožňuje postupnou integritu do společnosti. Dochází k proměně dětského uvažování, dle Piageta jde o fázi konkrétních logických operací. Myšlení mladšího školáka je vázáno na realitu, vychází ze svých úvah. Upřednostňuje způsob myšlení, kdy se může sám přesvědčit o pravdivosti tvrzení. Mění se i kapacita a kvalita pozornosti. Rozvíjí se emoční inteligence. Na začátku školní docházky je morálka rigidní, normy jsou jednoznačně dané (Vágnerová, 2005).

Děti v tomto věku již dokáží najít skrytý smysl pohádek. Sympatizují s hlavním hrdinou, dokáží se zamyslet, co by dělaly na místě hlavní postavy, jak by situaci řešily. Přenášejí si děj pohádky do známého prostředí. Přemýšlí nad tím, kdyby jim patřily nadpřirozené vlastnosti a kouzelné věci, jakým způsobem by je využily. Děti preferují pohádky veselé a humorné. Ovšem mají ještě stále málo zkušeností, přijímají určitý fakt, aniž by pochopily jeho dosah. Řada pohádek se nám dospělým zdá krutá, ale děti ji tak nevnímají. V pohádkách chtějí prince a princezny, které považují za součást pohádek. Představují pro ně kouzelný svět, ve kterém se dějí zázraky. Princezny a princové jsou vylíčení, jako krásné postavy. Krása je jednou z mála vlastností, kterou děti znají, znamená pro ně dobré vlastnosti. Děti také rády pohádky předvádějí a hrají si na ně (Benešová, 1960).

Jsem si naprosto vědoma toho, že v případě pohádek nejde jen o převyprávění nebo přečtení zajímavého příběhu, ale hlavně o to, že zde dochází ke vzájemnému kontaktu mezi rodičem a dítětem. Ten přece nemůže nahradit ani nejkvalitnější DVD přehrávač, televizor nebo počítač. V dnešní době podle mého názoru společných chvil mezi rodiči a dětmi značně ubývá, vidím to ve svém okolí čím dál častěji. Někteří rodiče upřednostňují materiální zajištění svých dětí před tím, než aby jim věnovali svůj vlastní volný čas. Dosahují nadprůměrných výdělků a jsou schopni splnit dítěti, co mu na očích

vidí. Nechápu potom, kde se stala chyba, že z milého dítěte se stalo dítě problémové, když mělo „vše“. Není to však vždy vinou samotného rodiče, či rodičů, protože tito se často ocitají v situaci, kdy je ekonomický tlak nutí trávit v zaměstnání stále více času, i když to pro rodinu nemá podstatnější finanční efekt. Je to samozřejmě způsobeno tím, že zaměstnavatelé zneužívají zvyšující se nezaměstnanosti. Vyvíjejí na své zaměstnance psychický nátlak a vyvolávají v nich strach ze ztráty zaměstnání. Přesto se domnívám, že každý rodič by si měl na své dítě udělat alespoň chvíli času. Pokud to neudělá, může se připravit na to, že dítě bude hledat přízeň někoho jiného a nemusí to dopadnout tak, jak by si rodič přál (nevhodná parta, návykové látky). Nezájem rodiče o vlastní dítě se mu skutečně většinou vymstí.

Dnešní dobu vnímám jako velmi složitou z důvodu rychlého technického pokroku a rozvoje nových technologií, které kladou důraz na zvyšování vzdělanosti naší populace, již zmíněného vysokého pracovního vytížení rodičů, vztahových problémů (rozvodů rodičů), ale i nároků kladených na dítě. Rodiče často projektují svoje neúspěchy nebo naopak představy, jakým směrem by se měl život jejich dítěte ubírat. Ne všichni rodiče zodpovědně přistupují k výchově svého potomka, nepodílí se na rozvoji jeho osobnosti, četbu nebo vyprávěním pohádek pokládají za zbytečnost. Řadu svých výchovných povinností přenechávají rodiče institucím, a myslí si, že je to mateřská škola a školy všeobecně, kdo jejich výchovnou funkci přebírá. Odráží se to samozřejmě i v tom, že řada dětí má potíže s řádem a autoritou. Pokud dítě jednotlivé naučené dovednosti nemá možnost praktikovat, vyzkoušet dále v rodině nebo ve společnosti, nejde o dovednosti zafixované. Dítě je poté nevyužije, nerozvine a zapomene.

Sama si ze svého dětství pamatuji, jak jsem se vždy těšila na podvečerní chvílky, které byly určeny k povídání o tom, co se během celého dne stalo, a také právě vyprávění a čtení pohádek.

Neodmítám v zásadě ani interpretaci pohádkových příběhů prostřednictvím technických nosičů, ale myslím si, že by měly být pouhým doplňkem. Pokud není ale přítomen rodič nebo někdo z dalších blízkých osob, např. prarodič, nemá dítě v podstatě možnost popovídat si o tom, co vidělo nebo slyšelo, jednotlivé příběhy se mohou vzájemně překrývat, a pro dítě nejsou zdrojem poznání, ale pouze únikem

z nudy. Někdy může být, ale iniciativa masmédií i velmi prospěšná. Např. jsem zjistila, že v případě neslyšících, zaujala Česká televize vstřícný krok, a na jejich webových stránkách, je k dispozici devět pohádkových filmů. Jde o pohádky přetlumočené do znakové řeči v obraze.

Současné studium na vysoké škole i mé poznatky během studia na střední zdravotnické škole mě přesvědčily, že funkční rodina je v životě dítěte nenahraditelná. Co však s dětmi, které toto štěstí nemají? S těmi jsem se právě setkala při odborné praxi v kojeneckém ústavu. Musím říci, že pohled na děti, které byly v zařízení již dlouhodoběji, byl velmi smutný. Jednalo se často již o děti s citovou deprivací. Přitom ale nemohu říci, že by se o ně „tety“ (zdravotní sestry) špatně staraly. To bych jim rozhodně křivdila. Došlo mi, že děti by zde měly být pokud možno co nejkratší dobu, a urychleně odejít do náhradních rodin. Stal se ze mě zastánce pěstounských rodin, i když jsem si vědoma toho, že i toto řešení má řadu rizik. Kvalitních pěstounských rodin není tolik, kolik by jich bylo třeba. Navíc jsou v ústavu i děti se speciálními potřebami a vyžadují pomoc většinou více odborníků. Potom je podle mého názoru na místě i vytváření zařízení rodinného typu, které lépe kopírují život v běžné rodině.

3. Vliv pohádek na rozvoj psychických funkcí

Pohádky nejsou pouhým literárním útvarem a studnicí moudrosti našich předků, ale samozřejmě i prostředkem, který působí na rozvoj psychických funkcí dítěte. Předpokladem samozřejmě je, že výběr pohádky zohledňuje nejen věk dítěte, ale i uměleckou hodnotu díla.

Černoušek uvádí, že pohádky, jsou-li dobře vyprávěné nebo čtené, připravují již v dětství velmi dobrý základ pro pozdější stavbu celistvé a integrované osobnosti dospělého člověka. Podle něho jsou pohádky „*jedinečným průvodcem po vývojové cestě psychiky od narození, přes dospívání až ke konečnému hledání vlastní identity. Každá pohádka se dotýká jiných složek psychického vývoje*“ (Černoušek, 1990, s. 28). Z pohledu psychoanalytického modelu lidské osobnosti mají v sobě pohádky zásadní sdělení pro vědomou, předvědomou a nevědomou mysl. Tím, že se soustředují především na lidské problémy, které jsou vlastní i dítěti, zaměstnávají jeho mysl, „*obracejí se k pučícímu Já, podněcují jeho rozvoj, a přitom ulevují předvědomým a nevědomým tlakům. Děj příběhů dodává těmto pudovým tlakům přesvědčivou důvěryhodnost a podobu a současně ukazuje, jak je uspokojit v souladu s požadavky Já a Nadjá*“ (Bettelheim, 2000, s. 10).²

Bettelheim konstatuje, že pohádky vedou dítě k objevení vlastní identity a vnitřních puzení. Naznačují mu, jaké zkušenosti se mu mohou hodit k dalšímu rozvoji osobnosti. Vedou ho k poznání, že úspěšný a dobrý život je i přes nepřízeň osudu dosažitelný, ale jen v tom případě, že se nenechá odradit překážkami, a zároveň ho varují, že příliš bojácní a opatrní lidé, kteří nejsou ochotni riskovat, se budou muset smířit s jednotvárným životem, případně i horším osudem (Bettelheim, 2000).

Příhoda hodnotí kladně pohádku v rozvoji řeči (rozšiřování slovní zásoby a zlepšení jazykového vyjádření), intelektuálních schopností a fantazie. Poukazuje na nepodloženost kritiků pohádek, kteří vnímají pohádky jako nevhodné pro věkovou kategorii předškoláků. Jejich argumenty, že pohádky odvádějí dítě mimo realitu (tedy

---

² Sigmund Freud (1856–1939) – zakladatel psychoanalýzy, vytvořil hypotetickou strukturu osobnosti skládající se ze tří komponent Id (ono), Ego (Já), Superego (Nadjá), původně měl model osobnosti tři úrovně (vědomí, předvědomí, nevědomí). Zabýval se studiem vývoje lidské sexuality.

do neskutečného světa), jsou bezcitné a krvelačné, podporují strašidelné jevy, působí negativně na pohlavní život, neuznává. Klade si otázku, zda by se dítě bez pohádek stalo člověkem nadaným fantazií, bez níž není vědy a umění. Pohádka má podle něho stejný základ jako hra, obě vedou k rozvoji dítěte, poskytují mu zábavu i poučení (Příhoda, 1977). Fantazie, nebo-li obrazotvornost, není vytvářením „z ničeho“, jejím základem jsou zkušenost, vjemy a paměťové představy. Interindividuální rozdíly jsou jak v představách, tak i fantazii značně rozdílné. Velmi živé představy mají především dvě kategorie, a to umělci, ale samozřejmě děti (Čáp, Mareš, 2001). Dítě potřebuje pro svůj zdravý psychický vývoj určité uvolnění, odpoutání se od zákonitostí tohoto světa. To mu umožňuje právě fantazie. Fantazie má právo tyto zákonitosti porušit v pohádce, ale také ve snu, kde se může člověk např. stát neviditelným, něco si přičarovat nebo prožít splnění jakéhokoliv přání (Benová, 1960). „*Fantazie je přirozená lidská činnost. Dozajista neničí a dokonce ani neuráží Rozum; rovněž tak neotupuje smysl pro vědeckou pravdu a nezatemňuje její vnímání. Právě naopak. Čím pronikavější a bystřejší rozum, tím dokonalejší fantazii vytvoří*“ (Tolkien, 1992, s. 162).

Černoušek zdůrazňuje, že „*jedinečná morální síla pohádky nespočívá v tlumočení abstraktních etických principů, ale v barvitém zobrazení hmatatelných stránek dobra a zla, tak zosobněných do pohádkových postav, že jakékoliv pochybnosti o tom, kdo kam patří, nejsou na místě*“ (Černoušek, 1990, s. 25). Pohádky přispívají k objevování základů mravní existence, které vycházejí nejen z historie, ale i kultury. Vedou dítě k tomu, že mravní rozměr je třeba zachovávat i mimo domov. Pohádka představuje mravní a etické hodnoty ve snadno pochopitelných obrazech, s tím souvisí základní pohádkový pohyb vyprávění, nazývaný jako cirkumambulace. Pohádky opisují kružnici, na níž se objevují podstatné problémy lidského bytí, problémy mezilidské i intrapsychické. Lidské problémy jsou totiž součástí našeho života a nelze se jim vyhnout. Tuto funkci nejlépe splňují pohádky klasické. Jsou psány tak, aby se dítě mohlo ztotožnit s hlavním hrdinou, díky němuž dochází ke zvnitřnění mravního poselství pohádky. Z tohoto důvodu jsou postavy jednoznačné. Znamená to, že postavám je přiřazena dobrá nebo špatná vlastnost, nikdy ne smíšená. Díky tomu má dítě jasnou přehlednost, kdo jaký je. Dítě se ztotožňuje a sympatizuje s kladnými hrdiny. Dospělí si nemusí dělat starosti, jakým způsobem budou na dítě působit zlo a krutost v pohádkách. Dítě to totiž vnímá jako nedílnou součást života (Černoušek, 1990).

Bettelheim poukazuje na to, že morálně výchovný aspekt má pohádka nikoliv proto, že na konci pohádky dojde ke ztrestání padoucha, ale proto, že dítě dojde k přesvědčení, že zločin se nevyplácí, a zlý člověk musí bezpodmínečně jen ztrácet. Mravnost se neprosazuje tím, že ctnost zvítězí, ale tím, že dítě se postaví za hrdinu a sympatizuje s ním, přiklání se v každém zápase právě na jeho stranu. Dítě prožívá s hrdinou nejen všechny zkoušky, které jsou na něho nastraženy, ale také úspěchy, když se mu je daří splnit. Identifikace s tímto hrdinou je potom samostatným rozhodnutím dítěte a určují jeho morální postoj. Pohádky jasně sdělují informace etického charakteru a také informace o mravních dimenzích života člověka. Děti získávají poznatky o hodnotách a významech základních mezilidských interakcí (Černoušek, 1990).

„Pohádky mohou posloužit dětem v rovině rozvoje citového prožívání – mohou vnášet jistý řád do emocionálních bouří, afektivních sil napětí a uvolnění, slasti a úzkosti – což děti celkem často zakoušejí“ (Černoušek, 1990, s. 15). Je tedy zřejmé, že u pohádek můžeme pozorovat, že se velmi opatrně dotýkají i citové sféry u dítěte, a také že, *„předznamenávají erotickou výchovu v jemných polohách něžnosti, často nacházející výraz ve vzájemných políbeních pohádkových vyvolenců, hrdinů a hrdinek“* (Černoušek, 1990, s. 16).

Pohádky mají významné místo v rozvoji myšlení, které je označováno jako vrcholný proces lidského poznávání. Jde dále než ostatní kognitivní procesy, umožňuje vymezit pojmy, vystihnout vazby mezi nimi a řešit problémy v nejrůznějších oblastech každodenního života. Nástrojem myšlení je řeč, kterou je třeba postupně rozvíjet, a pro dítě je velmi důležité osvojení si jazyka (Čáp, Mareš, 2001). U dítěte je charakteristická jiná forma myšlení, než je tomu u dospělého, projektuje lidské prožívání a vlastnosti nejen do zvířat, ale i do věcí. Dokáže oživit stůl, křeslo, kámen, cokoli na co si vzpomene, zvířata umí mluvit lidskou řečí. Rozdílnost myšlení dospělého člověka a dítěte je tedy dána tím, že dítě chápe svět v jiných dimenzích než je tomu u dospělého. Z těchto rozporů mohou vznikat různá nedorozumění. Možná i to je jedním z důvodů, proč vlastně vznikly pohádky. Staly se tak obrazně můstky, které překlenují propast mezi dětským a dospělým způsobem myšlení (Černoušek, 1990).

Je zřejmé, že „*pohádka tedy postupuje způsobem, který je v souladu s myšlením dítěte a s jeho zkušeností se světem, a proto je pro ně přesvědčivá. V pohádce dítě nalezne mnohem větší útěchu, než když se je snaží utěšit dospělý na základě rozumových úvah a stanovisek. Dítě věří tomu, co pohádka vypráví, protože její pohled na svět se shoduje s jeho*“ (Bettelheim, 2000, s. 47).

Řešení problémů označuje Černoušek jako celoživotní lidský úděl. Týká se proto samozřejmě i dětí předškolního věku, a nejsou z pohledu dítěte nijak zanedbatelné. Je důležité, jak se dítě k jejich vyřešení umí postavit, protože se to zákonitě promítne do celoživotního postoje v této oblasti. Pohádky nejsou zajiště určeny k tomu, aby řešily konkrétní problémy, ale jsou určitým návodem, obecnou přípravou k určitému způsobu uvažování. Pohádky v pravém slova smyslu tedy ukazují, jak přistoupit k řešení problému, ne jak ho ve skutečnosti řešit, nemohou být prostě jednoznačným návodem k jejich zvládnutí (Černoušek, 1990).

Prostřednictvím hádanek, které jsou obsaženy v některých pohádkách, se dítě učí chápat symbolická zašifrování, což přispívá k rozšiřování myšlení použitím analogií (Černoušek, 1990).

Ovšem pokud má pohádkový příběh skutečně upoutat pozornost dítěte, a mít pro něho hmatatelný význam, musí jej v první řadě nejen bavit, ale vzbuzovat v něm také zvědavost. Proto, jestli si má dítě něco odnést do svého vlastního života, je jasné, že příběh v něm musí podporovat představivost, pomáhat mu s rozvíjením rozumových schopností a vyjasňováním jeho pocitů, respektovat jeho úzkosti a tužby, nezlehčovat těžkosti a zároveň nabídnout řešení problémů, které jsou pro dítě nejvíce nesrozumitelné. „*Musí se zkrátka vztahovat ke všem stránkám jeho osobnosti zároveň – a to tak, aby dětské trampoty nejenom nesnižoval, ale naopak doceňoval jejich závažnost a v dítěti současně podporoval sebedůvěru a důvěru v budoucnost*“ (Bettelheim, 2000, s. 9).

Streit poukazuje na skutečnost, že některé děti chtějí slyšet konkrétní pohádku každý den, „*jejich duše přímo hladoví po obrazech a gestech, které by ji vnitřně vzrušovaly. Jsou jako nástroj toužící po hudebníkovi. Pohádkové tóny, ukryté v nitru, chtějí znít. Duše se obohacuje, barví a naplňuje a jako stíny se v ní už rýsují výšiny i hlubiny*

budoucích osudů. Bez této výživy zůstanou dětské duše vnitřně tupé, neohebné a citově chudé. Je zapotřebí duši povzbudit, zaplnit a rozveselit“ (Streit, 1992, s. 13–14).

Černoušek upozorňuje, že „*nezastupitelnost pohádek v psychickém vývoji dětí se v plné naléhavosti, i když to možná ani netušíme, ukazuje především v dnešní době, která pulsuje neustálým tlakem z kouzel technických zázraků. Ovšem jako protiváhu vlády „techné“ musíme zdůraznit kouzlo slova a tvořivé vypravěčské fantazie. Proti „techné“ musíme položit „éthos“ (Černoušek, 1990, s. 182).* Pohádky označuje za kouzelné zrcadlo, ve kterém lze spatřit celý život, od jeho vzniku, vývoje, až po jeho zánik. Proto je v nich možné najít symbolické odpovědi na větší část krizových okamžiků psychického vývoje (Černoušek, 1990).

Osobně se domnívám, že pohádky skutečně nepatří do „starého železa“. Vývoj v naší společnosti je zaměřen na výkon, neustále jsme popoháněni kupředu. Nikdo z nás sice nezpochybňuje, že nyní potřebujeme k profesnímu životu počítačovou gramotnost, vysokou vzdělanost, ale někdy je prezentováno a zažité to, že úspěšnosti je třeba dosáhnout za každou cenu, a to určitě není v pořádku. V této souvislosti je nutné zmínit pojem sociální kreativita, která je vlastně ústředním tématem sociální pedagogiky. Ta se spolupodílí na tom, jakým způsobem si člověk vytváří vztah k sobě samému (sebepoznání), druhým lidem, ale také ke svému okolí. S tím samozřejmě souvisí i to, jak jsme aktivně schopni postavit se nejen k běžným životním situacím, ale i k těm krizovým. Rozvoj sociální kreativity na jedné straně a rozvoj životního stylu na druhé straně, jak u jednotlivců, tak i u sociálních skupin, přispívá k tomu, aby docházelo k rozporům mezi zájmy společnosti a jedince pouze mimořádně, v minimální míře (Kraus, 2008). Zde právě vidím prostor pro pohádky. Je zřejmé, že se často zapomíná na to, že je důležité, aby byl člověk prospěšný i jiným lidem, nemyslel jen sám na sebe, prostě stal se „dobrým“ člověkem. S tím samozřejmě souvisí jeho morální kredit. Dítě má díky pohádkám, podle mého názoru, velkou šanci si právě tyto vzorce chování, prezentované kladnými hrdiny, které jsou v souladu s morálkou, zafixovat.

4. Pohádky a jejich rozbor – praktická část

Každý jistě v dětství zažil vyprávění nebo čtení různých pohádkových příběhů, veselých i napínavých, uklidňujících. Vyprávění je vhodným nástroj pro všechny, kteří chtějí být posilováni nebo znejišťováni, jde o prostředek, který pomáhá ovlivňovat ostatní v okolí. Jedná se o jasný pedagogický prostředek. Pro vypravěče je vždy zajímavé a dobrodružné, že neví jakým způsobem posluchače vlastně ovlivní. Každé vyprávění nebo předčítání na dítě působí, nutí ho k zamyšlení, zda má daný příběh s ním něco společného (Badegruber, Pirkl, 1994).

4.1 Přístup k vyprávění a četbě pohádek

Není určitě od věci zamyslet se nad tím, jak a proč dětem číst a vyprávět pohádky. Dětem se mají vyprávět a číst pohádky co nejdříve. Pomáhají jak rozvíjet řeč dítěte, tak i jeho schopnost koncentrovat se, zklidnit se a naslouchat. U knih je důležité začínat obrázkovými knihami s minimem textu na stránce. Postupně je třeba přecházet ke knihám, které mají více stran a textu. Ve čtení je důležité vytrvat. Pokud je kniha rozečtena, měla by se dočíst. Pouze v případě, že se jedná o nevhodně zvolenou knihu, může být odložena. Občas lze využít i pohádkových příběhů, které jsou lehce nad intelektuální úroveň dítěte, zvláště je-li v rodině více dětí různých věkových kategorií. Je však nezbytné vyhnout se dlouhým pasážím, a to v případě, že je dítě neumí, svou představivostí a délkou pozornosti, zvládnout. Zkrácení nebo vyjmutí těchto částí není chybou. Také vyprávění nebo čtení na etapy může mít svůj význam. Cvičení paměti dítěte není zanedbatelné. Společnými silami rodiče a dítěte si mohou zrekapitulovat, jak se příběh vyvíjel a jak na již známé navázat. Dítě tak není pouze v roli pasivního posluchače, ale musí vyvinout i určitou aktivitu. Probíhá zde komunikace mezi rodičem a dítětem. Je určitě nutné také zmínit, že nesmí být zaměňována kvalita s kvantitou. Někdy méně znamená více, někdy i krátká doba čtení či vyprávění může zanechat v dítěti výraznou stopu.

Jak bylo nastíněno v předchozích kapitolách, předškolní věk je typickou kategorií spojenou s pohádkami. Nástup do školy znamená pro děti zásadní změnu, protože se učí číst, psát, počítat. Ze začátku je pro některé z dětí velmi těžké naučit

se správně číst, mohou s tím bojovat velmi dlouho, a od toho se může odvíjet jejich nechuť pokračovat v této činnosti. Mnoho dětí vnímá čtení jako nezajímavou a nepotřebnou věc. Často děti také považují čtení za nudu, nebo ho vnímají jako povinnost spojenou se školou a nechtějí se mu věnovat ve svém volnu. Někdy se odvolávají na nedostatek času, kdy vítězí nad četbou jiné zájmy. Nedá se však říci, že by děti odmítaly pohádky a pohádkové příběhy. Jen bylo pro ně pohodlnější, když jim vyprávěl nebo četl někdo jiný, a ony nemusely vyvíjet žádnou iniciativu. Je pouze na rodičích, jaký způsob zvolí k tomu, aby dítě pro četbu získalo, a jak budou rozvíjet u svých potomků tyto dovednosti, protože vzdělanost, kultura projevu, znalosti, všeobecný přehled se v dospělosti cení (www.rif.org/us/literacy-resources/articles/children-who-can-read-but-dont.htm).

Kritéria pro správný výběr pohádkových knih, které jsou prvním literárním dílem, se kterým se dítě setkává, hrají v rozvoji čtenářství velký vliv. I dospělí odkládají knihy, které je nezaujmu a nebaví. Proto je důležité, aby kniha byla pro dítě poutavá.

Kritéria pro správný výběr pohádkových knih:

- jsou určeny dětskému posluchači či čtenáři a jsou pro něho zajímavé;
- obsahují něco, co je důležité pro zdravý rozvoj dítěte, co může dítě užít;
- jsou napsány vytříbeným mateřským jazykem;
- měly by obsahovat morální odkaz, ukazovat vzorce správných postojů a chování;
- měly by rozvíjet estetické vnímání;
- měly by formulovat optimistický přístup ke světu a k životu;
- neměly by vzbuzovat v dětech sklony k negativnímu chování a předsudky (www.celeceskoctedetem.cz).

4.2 Rozbor pohádek

Rozborem pohádek se zatím nikdo nezabýval systematicky a komplexně. Objevují se však pokusy o psychoanalytický výklad pohádek např. u Bruna Bettelheima, Marie-Louisy von Franz, ale také v díle Michala Černouška.

Perníková chaloupka

Pohádka je jinde známa pod názvem Jeníček a Mařenka (Hansel and Gretel). Námět již můžeme objevit v díle Giambattisty Basileho (bylo vydáno posmrtně jeho sestrou, 2. svazky, 1634 a 1636). Později se toto téma objevilo i v díle Charlese Perraulta a bratří Grimmů (www.en.wikipedia.org/wiki/Pentameron).

Rozbor pohádky:

Podle Bettelheima se jedná v pohádce o realistický začátek, kdy rodiče, kteří jsou velmi chudí, se strachují, že již nejsou schopni se postarat o své děti. I dnes jsou rodiče, kteří nemohou nebo nechtějí z nějakého důvodu uspokojovat ani základní potřeby svých dětí. Místo do lesa, však děti posílají do institucí, které zajišťují ústavní výchovu. Rodiče v pohádce se této tíhy chtějí stůj co stůj zbavit, a proto se domlouvají pod pláštěm noci na tom, co s tímto neradostným osudem. Přesto, že se v přísloví říká „chudoba cti netratí“, Bettelheim to vidí jinak. Podle něho chudoba naopak činí lidi sobečtější, méně citlivé k utrpení druhých lidí, ale také může být návodná ke zlým skutkům, a u rodičů Jeníčka a Mařenky vede ke ztrátě základních rodičovských hodnot. Děti se oprávněně strachují, že je chtějí rodiče opustit. Svoji úzkost promítají do obav, že je rodiče hodlají nechat zemřít hlady. Matka, která je dětmi vnímána jako zajišťovatelka zdroje potravy, najednou není ochotná uspokojovat orální potřeby dětí. Děti ji proto vidí jinýma očima, tedy jako sobeckou a nemilující (Bettelheim, 2000). Orální stadia vývoje osobnosti a jejich význam dokumentovala vývojová psychologie. V této vývojové fázi je poukazováno na hlavní roli úst, kdy dítě ústy přijímá nejen potravu, ale jimi jakoby vše ohmatává. Ústa pak představují jakousi první spojnicí mezi postupně se rozvíjejícími zárodky psychiky a prostředím kolem dítěte (Černoušek, 1990). Otec, po dohodě s matkou, zanechá Jeníčka a Mařenku svému osudu v hlubokém lese. Pro Jeníčka a Mařenku znamená ztracení v lese strach z opuštěnosti. Tato situace bývá prožívána nejprve somaticky, později psychicky s příslušnými fantaziemi ohrožení a úzkostí z neznáma. Děti, hlavně předškolní, vnímají les magicky a pohádkově, ne jako ekosystémový biotop. V noci se mění v panoramatické projekční plátno plné tajemných a iracionálních tvarů, kam dítě promítá své obavy a strach. Les je pro něj pokaždé čarovný a magický, pohádkový. Převážně v noci ho obývají zajisté skřítky, bludičky, jezinky, celé pandemonium lidské imaginace. Dětské představivosti se meze nekladou,

a jejich bujná fantazie má možnost se plně projevit. Dovolí jim spatřit, to co chtějí nebo čeho se obávají. Tma přináší zbystrění našich smyslů, co ve dne dítě nevnímá, v noci může nabývat nevídaných rozměrů (Černoušek, 1990).

Děti se z lesa snaží dostat zpátky k rodičům za každou cenu, protože svoje rodiče zoufale potřebují. V tomto případě, kdy jsou opuštěny poprvé, se Jeníčkovi skutečně ještě podaří najít cestu domů, neboť díky své chytrosti označil směr k domovu bílými kamínky. Tento úspěch však nic neřeší, problém stále zůstává. Podruhé se jim návrat zpět nezdaří, protože Jeníček již nemá kamínky a hází tak cestou drobečky chleba, přičemž si neuvědomí, že v lese žijí mimo jiné i ptáčci, kteří mu je sezobou. Chléb je v tomto případě symbolem potravy, všeobecně „záchranné lano“ člověka – obraz, který z úzkosti pochopí Jeníček doslova (Bettelheim, 2000). Jeníček však v sobě objeví zárodek maskulinity, dokáže nejen vylézt na strom, ale také se zorientovat, když uvidí v dálce světélko a vydat se správným směrem. Děti najdou v lese chaloupku, která pro ně představuje nejen domov, ale zároveň i jídlo. Je zde vyjádřeno a symbolicky zhmotněno přání sourozenců, alespoň jednou se dosyta najíst. Tady děti pocítují rozdíl mezi tím, co měly doma, tedy nedostatek, zatímco chaloupka pro ně znamená ideální domov blahobytu. Zaujmu výhodnou pozici za komínem, mohou tedy obrazně řečeno zkonsumovat střechu nad hlavou. Perník vyzývá k nekonečnému uspokojování žracího pudu, prazákladu lidské orality. Folklorní myšlení znázorňuje čarovné odstranění infantilního strachu z hladovění. Hlad pokud je prožíván opakovaně a dlouhodobě vede ke strachu a úzkosti (Černoušek, 1990). To, že se děti pustily bez rozmyslu do pojídání chaloupky, svědčí o tom, že Jeníček s Mařenkou, vůbec nevnímají, že jejich chování je nemístné, protože neváhají někoho vyjít a připravit ho o domov (Bettelheim, 2000). Děti přestanou být ostražití a ježibaba, která bydlí v devastované chaloupce, je chytí, a chce si je upéct k jídlu. Zlé úmysly ježibaby vedou děti k nabuzení iniciativy a vytvoření plánu, jak se zachránit. I návrat domů se nakonec podaří a vše se v dobré obrátí.

Černoušek uvádí, že příběh Jeníčka a Mařenky se objevuje i ve vědeckých psychologických pojednáních, a to zejména proto, že děti jsou symbolem vzorné sourozenecké soudružnosti, ale i solidarity a loajality. Sourozenecká vzájemnost a jejich kooperace jim nakonec pomůže zvítězit nad ježibabou a odvrátit její zlé úmysly. Takovéto pevné vazby mezi sourozenci jsou charakteristické především pro rodiny, kde došlo k nějakému závažnému nedostatku či kolapsu, který pak následně ve velké míře narušil průběh výchovy a dospívání dětí (Černoušek, 1990).

Dlouhý, Široký a Bystrozraký

Karel Jaromír Erben (1811–1870) vnímal lidovou slovesnost (písně, pověsti, pohádky) z odborného hlediska, a to jako dokument o české a slovenské minulosti. V kouzelných námětech hledal pozůstatky starých náboženských mýtů, sdílel důvěru ve vítězství dobra nad zlem, spravedlnosti nad bezprávím (Svozil, Svadbová, 1998).

Stručný obsah pohádky:

Byl jeden král a ten měl jednoho syna. Protože již byl velmi starý, chtěl, aby se syn oženil a mohl mu předat vládu. Dal synovi zlatý klíč a poslal ho do věže, kde si měl vybrat nevěstu podle obrazu v okně. Syna ovšem zaujalo okno zakryté oponou. Když ji sňal, našel pod ní nejkrásnější pannu. Tu si chtěl vzít za ženu. Sešel dolů, sdělil otci svoje rozhodnutí, ale tím ho velmi zarmoutil. Tato panna byla totiž v moci zlého černokněžníka, zajata v železném zámku. Kdo se pokusil o její záchranu, nikdy se nevrátil. Přesto synovi dovolil, aby se o urozenou pannu ucházel. A tak kralevic vyrazil na dlouho pouť. Cestou zabloudil v lese. Jak tak hledal správný směr, kterým se vydat, někdo na něj volal. Otočil se a spatřil vysokého člověka, jak za ním pospíchá. Ten se představil jako Dlouhý a hned mu ukázal, co umí. Jak se tak natahoval, spatřil v dáli svého kamaráda Širokého a přivedl ho ke kralevici. Široký uměl břicho nechat kvapně narůst. Kralevic je oba vzal do svých služeb. Společně našli cestu ven z lesa. Jak tak spolu putovali, narazili na člověka, který měl zavázané oči. Jmenoval se Bystrozraký. Viděl vše skrz naskrz, dokázal pohledem i zapálit, a proto musel mít na očích šátek. Kralevic je všechny požádal o pomoc při vysvobození jeho nevěsty. A tak společně dorazili k železnému zámku, tam už se s jejich návštěvou počítalo, což je velmi překvapilo. Po večeři za nimi přišel černokněžník a s sebou přivedl krásnou pannu. Řekl jim, že pokud ji uhlídají po tři večery, můžou s ní odejít. Jestli se jim to nepodaří, tak zkamení. První noc ovšem tvrdě usnuli a pannu neuhlídali. Když se vzbudili, byla pryč. Bystrozraký vyhlédl z okna a spatřil ji sto mil daleko, zakletou v žalud. Dlouhý ji přinesl před příchodem černokněžníka. Druhou noc prospali také. Pannu objevili dvě stě mil daleko, jako drahý kámen ve skále. Dlouhý ji opět stihl včas dopravit zpět. I třetí noc prospali. Tentokrát byla nevěsta ukryta tři sta mil daleko, jako zlatý prsten ve skořepině na dně moře. Teď bylo zapotřebí i pomoci Širokého,

který vypil všechnu vodu. Ovšem měli již málo času a tak musel Dlouhý hodit kraleVICI prsten oknem. Černokněžník se proměnil v havrana a odletěl, spolu s ním zmizela kletba, všechno služebnictvo, které zaklel v kámen, ožilo (Erben, Němcová, 1993).

Pokus o rozbor pohádky – Dlouhý, Široký a Bystrozraký

Dítě v této pohádce cítí sílu přátelství, protože bez svých kamarádů by kraleVICI nedosáhl ničeho. Jenom mezi opravdovými přáteli se nečeká na odměnu za pomoc, protože si pomáhají nezištně. Plyne z toho závěr, že pro opravdové vztahy je důležitá vzájemná soudružnost. Vědět, že člověk se má na koho obrátit, je jistě pozitivní věc. Jedná se o formu prosociálního chování.

V pohádce je znát hlavně kooperace, a to Bystrozrakého, který dokáže pannu vždy najít, a Dlouhého, který ji vždy přivede zpět, ale také jednou využijí i pomoci Širokého. Trochu zarážející je ovšem fakt, že v pohádce má kraleVICI roli spíše pasivní. Nedá se tak zcela s jistotou určit, kdo vlastně je hlavním hrdinou této pohádky. KraleVICI poznává, že není ostudou požádat o pomoc k dosažení vlastního cíle. Princ si svých přátel skutečně váží, pozve je na svoji svatbu, a chce, aby s ním zůstali dále na zámku. Oni ovšem vyměňují pohodlí zámku za novou cestu po světě. Tady se silně nabízí vysvětlení, že si jsou vědomi svých schopností, kterými disponují, a vědí, že je jejich morální povinností pomáhat i jinde. Radost z pomoci druhým je u nich postavena nad materiální hodnoty. Dítě, tak má možnost poznat, že někdy majetek není nejdůležitější, že existují jiné, více společností ceněné hodnoty, např. přátelství, láska.

Zajímavě je vylíčen rozdíl mezi dobrem a zlem. Černokněžník je představitelem zla, je vykreslen jako starý, shrbený stařec v dlouhém černém oděvu, s holou hlavou, šedivými vousy po kolena. Na první pohled působí jako nesympatická osoba, majetnická, negativistická, nepřející úspěch, když vymýšlí neustále těžší úkoly. Dále vzbuzuje strach a respekt. Na konci pohádky, když je poražen, mění se v havrana. Je ale zcela poražen? Může se zase proměnit zpět? Zlo je přeci všudypřítomné. Černá barva je spojená s významem smrti, smutku, zármutku.

Zlo je také umocněno dalším symbolem. Železný zámek, který působí chladně, pevně, nedobytně, připomíná vězení. Úkoly, které černokněžník hrdinovi dává, jsou evidentně nesplnitelné. Dítěti, tak ukazují, že nic není „jen tak“, že všechno si musí zasloužit, jedině díky pílí a vlastní pracovitosti, lze dosáhnout kýženého výsledku. V tomto případě plní hrdinové třikrát po sobě stejný úkol, ale dosažení cíle je čím dál

složitější. Za splnění úkolu následuje odměna, za nesplnění pak trest. V tomto případě je trestem zkamenění, což vede dítě k tomu, aby si uvědomilo vlastní odpovědnost za svá rozhodnutí. Stejně tak to funguje i v reálném životě.

Na opačném protipólu stojí dobro. Symbolizuje ho panna, která je popisována jako krásná, bíle oblečená s perlovou korunou na hlavě, avšak bledá jako z mramoru, smutná, jako by z hrobu vstala. Jedná se o postavu, se kterou má dítě soucit, lituje ji, přeje si její vysvobození, a má jeho sympatie.

Je jasně patrný kontrast v barvách, protože bílá znamená nevinnost, čistotu, černá neštěstí, tedy rozdíl mezi dobrem a zlem. Pro dítě jsou také jednoznačně rozdělené jednotlivé postavy. Jsou jasně čitelné, nemají smíšené vlastnosti, jsou buď kladné nebo záporné, což dítěti velice zjednodušuje přehlednost pohádky.

Dále stojí za úvahu samotná postava otce. Král přesto, že měl jediného syna, dovolil mu odejít za svým snem, protože tací jsou správní rodiče, své děti podporují, aby si splnili svá přání. Byl svým způsobem smířen, že se syn nemusí vrátit.

Na druhou stranu, stojí za přemýšlení i samotná postava královice. Nejedná se z jeho strany o projev egoismu? Nechává osamělého a nemocného otce doma, i přesto, že ví, že je starý. Vždyť má zajisté povinnosti ke království a ke svému lidu. Byl tedy dostatečně zodpovědný?

Dlouhý, Široký a Bystrozraký je pohádka, která se opírá se o nadpřirozené vlastnosti hrdinů. Dítě, tak za pomoci pohádky pochopí, že není podstatné, jak člověk vypadá, zda je příliš dlouhý, široký, nebo má třeba oční vadu, ale jde o to, jaké má charakterové vlastnosti, a že z nedostatku lze udělat přednost. Může se tak vyvarovat v budoucnosti chybám v poznávání osobnosti druhých lidí.

O Smolíčkovi

Autorka Božena Němcová (1820–1862) se zabývala mimo jinou literární tvorbu i sběrem pohádek. Pohádky byly převážně založeny na vykreslení obrazu venkovského života, zdůrazňovala v nich motiv spravedlnosti. Takto se jí podařilo shromáždit pohádky do knih *Národní báchorky a pověsti* (7 svazků, 1845–1846) i *Slovenské pohádky a pověsti* (10 svazků, 1857–1858) (Svozil, Svadbová, 1998). Pohádku *O Smolíčkovi* můžeme typologicky zařadit mezi didaktické pohádky.

Stručný obsah pohádky:

Smolíček byl malý pacholíček, který pobýval u jednoho jelena a ten měl zlaté parohy. Jelen každý večer odcházel na pastvu, vždy Smolíčka řádně poučil, aby zavřel dveře a nikoho dovnitř nepouštěl. Smolíček poslechl a měl zavřeno, dlouho nikdo neřukal. Až jednoho dne, se ozvaly venku líbezné hlásky: „*Smolíčku, pacholíčku, otevři nám svou sedničku, jen dva prstíčky tam strčíme, jen co se ohřejeme, hned zas půjdeme*“ (Erben, Němcová, 1993, s.107–108). Ovšem Smolíček otevřít nechtěl, a hlásky ho ještě líbezněji prosily. Rád by jim otevřel, ale bál se jelena. Když se jelen vrátil z pastvy, Smolíček mu vše pověděl a jelen ho za to pochválil, že neotevřel. Vysvětlil mu, že to byly jeskyňky, a kdyby jim otevřel, odnesly by ho. Druhý den na to jelen odešel znovu na pastvu. Opět se u dveří objevily jeskyňky a spustily tu samou písničku, ale Smolíček byl rozhodnut, že neotevře. Byl však velmi zvědavý a na jeskyňky by se rád podíval. Jeskyňky se přede dveřmi začaly třást zimou a plakat, až jich bylo Smolíčkovi líto. Rozhodl se jim pootevřít trošku dvířka. Jeskyňky mu poděkovaly, dva prstíčky strčily, a najednou byly v sedničce. Smolíčka chytily a utíkaly s ním pryč. Smolíček volal o pomoc jelena: „*Za doly, za hory, mé zlaté parohy, kde se pasou! Smolíčka pacholíčka jeskyňky nesou*“ (Erben, Němcová, 1993, s.107–108). Ten ho uslyšel a přiběhl mu na pomoc. Doma jelen Smolíčka potrestal, dostal na pamětnou, aby už nikomu neotevíral. Pár dní měl od jeskyňek pokoj, ale potom znovu přišly. Smolíček dělal, jako by je neslyšel, až když se začaly velice třást zimou a prosily, aby je nechal ohřát, řekl jim, že neotevře, protože se bojí, že by jej znovu odnesly. Jeskyňky ho však přesvědčily a on otevřel. Ony svůj slib nedodržely a Smolíčka odnesly. Jelen se tentokrát pásl daleko a volání o pomoc neslyšel. Jeskyňky ho donesly domů, kde si jej chtěly vykrmit a upéct. Když byl dostatečně vykrmený, daly ho do korýtky a nesly do pece. Smolíček znovu usilovně volal o pomoc, jelen ho tentokrát slyšel a přispěchal ho vysvobodit (Erben, Němcová, 1993).

Pokus o rozbor pohádky – O Smolíčkovi:

Smolíček je tu vyličen jako malý chlapec, o kterého se staral jelen se zlatými parohy. Trochu zarážející je fakt, že pohádka neobjasňuje, jak se chlapec k jelenovi dostal, proč není se svými rodiči? Je snad sirotek nebo se jedná o nalezené dítě? Pokud by však

vyrůstal od nejtělejšího věku pouze s jelenem, nebyl by jeho osud stejný jako u Amaly a Kamaly, vlčích dětí?³ Z pohádky však jasně vyplývá, že tomu tak u Smolíčka není.

Je pravdou, že jelen jako zvíře působí dominantním a majestátním dojmem. Na důležitosti a autoritě mu přidávají zlaté parohy. Jako dospělé nás napadne, zda jelen nepředstavuje, jednoho z rodičů, pravděpodobně otce, který se o chlapce stará sám. Smolíček byl odmala veden k velké zodpovědnosti, jelen ho poučuje, aby důsledně plnil své úkoly. Smolíček přesně ví, co se smí, a co se nesmí. Má velmi dobře nastavené hranice a mantinely.

Pohádka je lehce komplikovaná v tom, že řada příběhů odkazuje na pomoc bližnímu. Tady je ovšem problém, že pokud Smolíček podlehne úpěnlivým prosbám o pomoc, bude v podstatě potrestán on. Dá se říci, že tento případ vystihuje rčení, že každý dobrý skutek, bude po zásluze potrestán. To však odporuje mravnímu a etickému kodexu, protože pomáhat ostatním je správné. Je však třeba říci, že z tohoto plyne jasné ponaučení, že ne každý, kdo prosí o pomoc, ji skutečně potřebuje. Je nutné přihlídnout ke zkušenostem dospělých a nechat se od nich poučit a poradit, protože jsou mezi námi i lidé nečestní, schopní zneužít dobroty ostatních k vlastnímu prospěchu, tady např. chtějí jeskyňky Smolíčka sníst.

Poprvé dokázal Smolíček pokušení odolat, odměnou za to mu byla pochvala od jelena, který ho zároveň poučil, že pokud by otevřel, tak by ho jeskyňky odnesly pryč. Nemateriální odměny, tedy odměny sociální, si Smolíček považuje. Přes toto všechno, když se podruhé s jeskyňkami setkává, tak v něm zvítězí lítost a zvědavost, a otevře. Ty samozřejmě vpadnou dovnitř a odnášejí ho do své skrýše. Zajisté to svědčí o tom, že jeskyňky nemají dobré charakterové vlastnosti, jsou lstivé a lhavé. Smolíček měl v tomto případě štěstí, že jelen se pásl nedaleko a zachránil ho. Jelen Smolíčka potrestal, protože porušil zákaz a otevřel dveře. Lze konstatovat, že vlastně byl potrestán dvakrát, samotným únosem a od jelena. Jelen tedy používá při výchově Smolíčka různé výchovné prostředky, vysvětlování, přesvědčování, poučování, ale právě i odměny a tresty. Jednou z obecně známých funkcí trestů je zamezení znovu opakování nesprávného chování. Ovšem, tato první negativní zkušenost Smolíčka neodradila od toho, aby zákaz porušil podruhé. Co ho k tomu asi vedlo? Netrpěl snad nedostatkem sociálních kontaktů, když žil pouze s jelenem? Lze se také domnívat, že jeskyňky nejsou bezpohlavní a v tomto případě symbolizují opačné, tedy ženské

---

³ Děti nalezené v roce 1920 u Midnapuru v Indii misionářem Josephem Singem, které do této doby žily ve vlčí smečce.

pohlaví, se kterým nemá Smolíček dosud žádné zkušenosti. Je možné tedy vysledovat i určitý sexuální podtext. Když jeskyňky Smolíčka znovu žádají, zda by je nenechal ohřát u sebe v sedniče a slibují mu, že mu nic neprovedou, a tak se dal umluvit a otevřel. Jeskyňky svůj slib nedodržely, chytily ho a utíkaly s ním pryč. Jelen se tentokrát pásl daleko a nemohl mu přijít na pomoc. Jeskyňky si začaly chlapce vykrmovat za účelem, že ho zabijí a upečou v peci. Tady narážíme zcela zřejmě na dětskou naivitu a nezkušenost. Zachráněn je až v posledním okamžiku, kdy už ho nesou do pece.

Dítě si z této pohádky odnáší zkušenost, že není radno bezmezně důvěřovat cizím lidem, a pokud překročí zákaz může být potrestáno. Odměna nemusí být vždy materiální hodnoty, ale může mít i charakter sociální, přičemž ta by měla být používána mnohem více. Důležité také je, aby se člověk poučil z vlastních chyb (Smolíček již nikdy jeskyňkám neotevřel).

Pohádka pošťácká

Spisovatel Karel Čapek (1890–1938) psal především pro dospělé čtenáře. Pro děti vytvořil dvě velmi zdařilé publikace, a to Devatero pohádek a Dášeňka čili život štěněte. Na knize Devatero pohádek, ze které je právě Pohádka pošťácká, se podílel i jeho bratr Josef Čapek, a to jak literárně, tak především připojením ilustrací. Jedná se o pohádky zařazené do kategorie autorských.

Stručný obsah pohádky:

Pan Kolbaba byl zaměstnán jako pošťák a listonoš. Povolání ho v poslední době docela omrzelo, jen si zoufal, že nosí stále samé tiskopisy a účty, které nedělají lidem radost, navíc se hodně nachodí a těch schodů nepočítaně. Pošta pro něj nebyla místem, kde by se děly pohádky. Jeden den, když byl takto smutný, usnul v práci u kamen. V noci ho něco vzbudilo, pomyslel na myši. Jaké bylo překvapení, když spatřil poštovní skřítky. Bylo jich osm, měli své úkoly přesně rozdělené, jeden třeba vážil balíky, druhý telegrafoval. Když měli hotovo, rozhodli se, že si zahrají karty. Místo nich však použili dopisy. To už ovšem pošťák nevydržel a zeptal se skřítků, co to hrají za podivné karty. Od skřítků se dozvěděl, že hrají obyčejný mariáš. Vysvětlili mu, že každý dopis, podle svého obsahu, má určitou hodnotu, že třeba esa jsou psaníčka psaná z celého srdce. Pan

Kolbaba je napomenul, jestli neporušují listovní tajemství. Oni se však hájili, že mají dobrý hmat a podle něj cítí, co je ve psaní. Pokud si dají dopis na čelo, umí ho i přečíst. Pošťák je pak nechal dělat jejich práci, znovu se posadil ke kamnům a usnul. Od této příhody ho už nemrzelo chodit s poštou. Až jednoho dne, když třídil dopisy, objevil zelenou obálku, ale bez adresy a známky. Vzpomněl si na skřítky a nechal si od nich psaní přečíst. Zjistil, že nějaký šofér Frantík píše své Mařence, jestli by si ho nevzala. Rozhodl se, že dopis doručí stůj, co stůj. Trvalo mu to rok a den. Celou tu dobu byli Frantík a Mařenka velmi nešťastní, protože si mysleli, že ten druhý na něj zapomněl (Čapek, 2008).

Pokus o rozbor pohádky – Pošťácká pohádka:

V pohádce do reálného světa poštovního úřadu vstoupí poštovní skřítkové, kteří se věnují práci poštovních úředníků a napravují jejich chyby. Čapek využívá magie a kouzla jako běžnou součást našeho života (Čeňková, 2006).

Pohádka je zasazena, pro děti, které čekají na klasické pohádkové prostředí, do neobvyklého místa. Toto místo „moderní – dnešní“ je však dítěti většinou známé, protože sem může někdy s rodiči zajít. Nečeká ho žádná princezna, království, ale doručovatel a pošta. Dítě se seznamuje se světem dospělých, kteří musí stejně jako jeho rodiče chodit do práce a plnit si své povinnosti. Vždyť i malé dítě má již ve svém věku určité povinnosti, jako např. uklidit si po sobě hračky.

S panem Kolbabou nás pohádka seznamuje v okamžiku, kdy tento začíná pochybovat o smyslu svého konání v zaměstnání, projevují se u něho příznaky stresu, začíná být depresivní, postrádá radost ze života a cítí se unavený. Lze u něho již odvodit syndrom vyhoření. Je zřejmé, že pan Kolbaba se cítí osamělý, nemá nikoho, na koho by se mohl těšit, komu by mohl pomáhat. Připadá si od ostatních lidí izolovaný. Prožívá krizi středního věku. Nový životní impuls přichází díky setkání s poštovními skřítky. Ti mu vysvětlí, že i roznášení dopisů může být velmi důležitým posláním, každý dopis je jinak hodnotný, někdy přináší radost, jindy smutek. I skřítkové mají vytvořený svůj hodnotový systém, kdy na jeho vrchol kladou lásku matky k dítěti a člověka k člověku, kterého má raději než sebe. Prostřednictvím toho, jaké vydává určité psaní teplo, odvozují, v jakém citovém rozpoložení se pisatel nachází, zda je jeho současný vztah k příjemci pozitivní (teplé psaní, až horké) nebo negativní (chladný dopis, až studený). To samozřejmě vede i k odkrývání lidských vlastností

a mezilidských vztahů. Pohádka ukazuje, že i dospělí mohou udělat chybu, že nikdo není neomylný. Frantík nenapsal na obálku adresu, a za to ho čeká „trest“. Pro dítě je to signál, že když bude nepozorné, může to mít nedozírné následky. V tomto případě Frantík a Mařenka o sobě celý rok nevěděli.

Dětský posluchač poznává, že i „obyčejný člověk“ může být velkým hrdinou. Tak jako princ v boji s drakem, tak i pan Kolbaba musí vyvinout velké úsilí, aby dosáhl cíle. Nesmí brát ohledy na překážky, které na něho při cestě čekají, musí se poprat s nepřízní osudu. Místo useknuté dračí hlavy, předává Mařence dopis, na který tak dlouho čekala. Kolbaba našel, díky své nesmírné obětavosti a velkému odhodlání udělat něco pro druhého, nový smysl života i sám pro sebe. Poznal, že jeho práce je důležitá. Zjistil, že je kolem něho mnoho krásných věcí, které stojí za to poznat. Došel ke správnému závěru, že život není jenom o práci, ale že je třeba starat se i sám o sebe, pochopil v podstatě zásady psychohygieny.

Autor také vede děti k tomu, že je třeba se vzdělávat, dobře se ve škole učit, mít kladný vztah k mateřskému jazyku. Tato pasáž pohádky však je pochopitelná teprve školnímu dítěti, které je schopné odhalit gramatické chyby v dopise, který napsal Frantík Mařence. I skřítek, který přece nikdy nechodil do školy ví, že dopis ve znění, *„Má znejmilejších Mařenko, tak ti pýšu žesem dostal místo za šoféra tak esli bys chtěla mohli bychom mít veselku napyš mně esli mně máš eště ráda pyš mně brzo tvůj věrný Frantík“*, nedělá čest svému pisateli (Čapek, 2008, s. 208).

Aby nebylo ochuzeno o prvky nadpřirozena, má dítě v příběhu skřítky „pořádníčky“, kteří ukazují, že přece jenom nějaká kouzla umí, když dokáží přečíst neotevřený dopis přiložením na čelo. V pohádce chybí zlo v klasické podobě, spíše je postaveno na roztržitosti Frantíka. Konec ale pohádkový je, protože vše dopadne dobře. Z této pohádky je zřejmé, že se autor snažil představit dětem, že i obyčejný lidský život může být také velmi zajímavý.

4.3 Diskuse k praktické části

V praktické části jsem se chtěla zaměřit na dva aspekty. Prvním bylo to, že vyprávění a čtení pohádek, aby mělo pro dítě co největší smysl, bylo tedy co nejvíce efektivní, mělo by se odvíjet od určitých pravidel a doporučení. Rozhodně se nejedná o nějaký direktivní postup, který je nutné vždy a za každých podmínek dodržovat,

ale spíše by tyto řádky měly vést k určitému zamyšlení. Je snad pochopitelné, že pokud by rodič zatěžoval dítě příliš náročným textem nebo vyprávěním, pro které ještě není dítě vývojově zralé, nepřinese to užitek dítěti, ale v konečném důsledku ani rodiči, který svoji snahu nekorunuje žádaným výsledkem, ale dítě nudí a neúměrně unaví. Vždy je dobré začít jednoduchým příběhem, který lze postupně rozvíjet. Podle mého názoru je třeba naučit děti číst knihy, protože pro rozvoj vzdělanosti dětí a později i dospělých je důležitá skutečnost, jak umí pracovat s textem. Není jistě dobrou vizitkou, když jediným zdrojem informací pro dítě je internet, kde bezmyšlenkovitě přejímá v některých případech i nesmyslná tvrzení. Někdy mě docela mrzí, že děti často neuznávají knihu jako cenný dárek. Já jsem to vnímala rozhodně jinak, při každém vysvědčení jsem se těšila, co si pěkného budu moci přečíst. Osobně vidím jako velmi pozitivní projekt Celé Česko čte dětem, jehož krédem je, že *„čtenářem se nikdo nerodí, čtenáři musíme ukázat cestu“* (www.celeceskocetedetem.cz).

Druhým hlediskem, tedy proč jsem si vybrala místo průzkumu analýzu několika pohádek, bylo to, že jsem se s tímto námětem setkala při studiu literatury u některých autorů. Vzbudilo to moji pozornost a zkusila jsem se nad některými pohádkami hlouběji zamyslet. Zvolila jsem pohádky, které jsou podle mého názoru všeobecně známé. Vycházela jsem také z toho, aby byly zastoupeny různé typy pohádek. V případě pohádky Perníková chaloupka se domnívám, že je tato mezi dětmi oblíbená a většina dětí ji zná z vyprávění nebo čtení. Samozřejmě verze pohádky se liší. Srovnávala jsem v případě této pohádky pohledy dvou významných autorů Bettelheima a Černouška. U ostatních jsem se pak pokusila o vlastní interpretaci možného výkladu pohádek.

Třebaže to nebylo mým záměrem, zjistila jsem, že v žádné z vybraných pohádek není rodinné prostředí úplné a zároveň funkční. V pohádce Perníková chaloupka se jedná o rodinné prostředí, kde nejsou plněny základní funkce, tedy rodina je sice úplná (otec i matka, v některých verzích pohádky je místo matky v rodině macecha), ale jedná se o rodinu afunkční. V pohádce Dlouhý, Široký a Bystrozraký je rodina neúplná, chybí zde matka. U Smolíčka můžeme usuzovat na dvě možnosti, tedy rodina je neúplná, pouze s otcem symbolizovaným jelenem se zlatými parohy, nebo rodina je náhradní, kdy zde jelen vystupuje snad v roli pěstouna. U Kolbaby není zmínka o rodině vůbec, je však zřejmé, že pokud by měl funkční rodinu, těžko by se mohl od ní vzdálit na tak dlouhou dobu.

Závěr

Pohádka již není pro dnešní děti jediným zpestřením jinak všedního programu dne, jak tomu bylo dříve. Mají k dispozici řadu technických vymožeností, počínaje počítačem, konče iPodem⁴. Nejsou však určitě šťastnější než generace, ve které jsem vyrůstala já, a která měla to štěstí, že rodiče na nás měli dostatek času a vyprávěli nám krásné, tajemné a dobrodružné pohádkové příběhy. Sama vnitřně vnímám toto období jako velmi hezké a přála bych ho všem dnešním dětem.

Rodina, biologická nebo náhradní, pokud přiměřeně plní svoje funkce, je citovou základnou pro dítě. Do vzájemných vztahů se promítá intimita, dítě se zde cítí bezpečně, a proto je prostředím, do kterého pohádky rozhodně patří. Kdo to zažil, ví, co se skrývá za prostým vyjádřením „teplo domova“. Ne každé dítě má však štěstí, že se narodí do prostředí, které zajišťuje jeho všestranný rozvoj a je pro něho motivační. Nemusíme ani jít do extrému, kdy pověstné vlčí děti Amala a Kamala se nedokázaly sžít s lidským sociálním prostředím. Ochuzení ve styku s lidmi je připravilo o možnost poznat a osvojit si určité stránky i oblasti lidmi praktikovaného a kultivovaného jednání a prožívání. Stačí se jen podívat na děti v rodinách, kde se rodiče nechtějí nebo neumějí o děti postarat, případně pak děti v ústavní výchově. U těchto dětí si zcela jasně uvědomujeme zásadní význam lidské společnosti pro osobní vývoj dítěte, a jak důležitý je vliv rodiny jako primární skupiny, která na dítě působí. Je zřejmé, že normální osobní vývoj dětí není vůbec záležitostí samozřejmou, zaručenou a neproblematickou. V oblasti socializace a výchovy má rodina velmi významné místo (Kolláriková, Pupala za kol., 2001).

V současnosti je hodně diskutovanou otázkou možnost sanace rodiny. Jedná se o pomoc rodinám, které lze zařadit z hlediska funkčnosti do kategorie dysfunkční. Zde vidím velký prostor pro profesi sociálního pedagoga, který by mohl v této oblasti velmi účinně spolupracovat s terénními pracovníky, případně jejich práci s rodinami koordinovat. Rodičům je poskytována poradenská pomoc v různých oblastech, a jednou z nich je samozřejmě výchova dětí. Je určitě velmi záslužné vysvětlit rodičům, že čas strávený s dítětem není ztrátou času, doba vyplněná vyprávěním a četbou

---

⁴ Multimediální přehrávač hudby, videa, her atd.

pohádek je smysluplná, vhodná k účelnému využití volného času dítěte. Pohádky však nelze vybírat nahodile. Měly by obsahově odpovídat věku dítěte, tomu, co dítě upřednostňuje. Samozřejmě je dobré, když se rodič zamyslí nad tím, co vlastně pohádka může mezi řádky naznačovat a snažit se tomu porozumět. Proto pokus o rozbor pohádek v praktické části byl jakýmsi návodem, jak je možné si pohádky vyložit. Je zřejmé, že v primární socializaci je tedy nejdůležitějším činitelem právě rodina. Rodina uvádí samotné dítě do určitého kulturního prostředí, učí ho orientovat se v tomto prostředí, které je charakteristické mnoha symboly a společenskými standardy (Kraus, 2008, s. 59–60).

Pohádky určitě mohou dítě vést k orientaci směrem k prosociálnímu chování, protože většina kladných pohádkových hrdinů vykonává něco ve prospěch jedné nebo několika osob, a tato pomoc je samozřejmě nezištná (např. lze uvést Dlouhého, Širokého, Bystrozrakého, ale také pana Kolbabu).

Pohádky nesporně mají vliv na rozvoj psychických funkcí, učí prostřednictvím fantazijních představ rozvíjet dětskou kreativitu. Nezpochybnitelný je i vysoce morální kredit většiny pohádek, kdy hodný, poctivý a pravdomluvný, vítězí nad tím zlým, nepoctivý a prolhaným. Pokud se tedy nad tím zamyslím, je zřejmé, že pohádky plní i preventivní funkci.

Je jasně viditelné, že pohádky mají významné postavení v socializaci, což jsem se snažila podepřít nejen názory odborníků, ale i vlastními postřehy. Socializace sice probíhá v průběhu celého života člověka, ale nejintenzivnější a nejvýznamnější je právě v dětství.

Cíl práce se podařilo naplnit. Tato práce nebyla zaměřena na průzkum, z toho důvodu nebyly vytvořeny hypotézy. V práci byly využity jako metody komparace, deskripce a analýza textu. Každá z kapitol teoretické části je doplněna o dílčí závěry, k praktické části je připojena diskuse. Práce může být využita např. pracovníky zabývající se sanací rodiny, poslouží pro jejich argumentaci, proč dětem číst a vyprávět pohádky.

Přesto se domnívám, že by bylo zajímavé v této oblasti průzkum provést, což by mohlo být námětem pro další studenty, kteří by se chtěli touto problematikou zabývat ve své bakalářské nebo diplomové práci. Mohl by být třeba zaměřený na oblast sociálně patologických jevů, kterými může být ohrožena určitá skupina dětí. Tito rizikovní jedinci se mohou ocitát v postavení pachatelů nebo obětí trestné činnosti, ale také outsiderů, kteří ve snaze získat pro sebe pozornost a úctu ostatních vrstevníků, uchylují se k nelegálnímu jednání, jež je často přivede až na okraj společnosti. Nebylo by od věci zjistit, jestli by se zde podařilo najít nějakou souvislost mezi dětmi ohroženými a tím, že jim nebyly v období předškolního věku vyprávěny a čteny pohádky, zda tedy lze objevit statistickou významnost.

Resumé

Tématem bakalářské práce je pohádka jako významný socializační prvek dítěte.

Bakalářská práce je rozčleněna na část teoretickou, praktickou a závěrečnou.

Teoretická část je rozdělena do tří kapitol, první se zabývá základním vymezením pojmu pohádka, její charakteristikou, funkcí a typologií, zmíněna je krátce historie a vývoj pohádky, a to od jejího vzniku až po současnost. Rozpracován je zde také význam pohádky z hlediska výchovného, vzdělávacího, poznávacího a terapeutického. V případě terapeutického významu je popsána pohádkoterapie, dnes často používaná metoda, která se jeví jako velmi efektivní. Vhodně zvolený pohádkový příběh názorným příkladem pomáhá dítěti bojovat se strachem, s nemocí a dalšími problémy, plynoucími z běžných životních situací. Druhá kapitola se věnuje otázkám socializace, tedy procesu „zespolečnění“. V této oblasti, tedy v socializačním a výchovném procesu, má důležité místo rodina, coby primární sociální skupina, se kterou dítě přichází do styku. Pokud je rodina funkční, potom má pro dítě nezpochybnitelný význam, dochází jak k rozvoji osobnostních vlastností dítěte, tak i k vytváření jeho názorů, postojů a vzorců chování. Vzhledem k tomu, že téma práce je zaměřeno na období, kdy pohádka může nejvíce ovlivnit člověka, logicky musí být popsáno vývojové stádium dětství, kdy jsou pohádky velmi oblíbené. Je to především v období předškolního věku a mladšího školního věku, okrajově, pouze pro doplnění, je zmíněn batolecí věk. Třetí kapitola se soustřeďuje na problematiku vlivu pohádek na rozvoj psychických funkcí dítěte. Pohádka je tu ukázána jako zdroj objevování vlastní identity, získávání nových vzorců chování, pochopení mravních a etických hodnot, nastiňování možností a návrhů k řešení problémů.

Čtvrtá kapitola – praktická část, obsahuje pokus o rozbor několika pohádek s přihlédnutím k různým hlediskům (literárnímu, pedagogickému, psychologickému). Součástí kapitoly je nastínění přístupu k vyprávění a četbě pohádek, a také doplnění vlastního pohledu na pochopení pohádek. Byly vybrány známé pohádky Dlouhý, Široký a Bystrozraký, O Smolíčkovi, Perníková chaloupka a Pohádka pošťácká.

Závěrečná část práce konstatuje, že pohádky mají i nadále svoje nezastupitelné místo v socializačním a výchovném procesu.

Anotace

Pohádky jsou součástí kulturního dědictví lidstva. Člověk se s nimi setkává během celého života. Nejdříve v předškolním věku jako nadšený posluchač, později jako čtenář a vypravěč. Teoretická část bakalářské práce obsahuje vymezení pojmu pohádka, zabývá se její charakteristikou, funkcemi a typologií, předpokládaným vlivem na rozvoj psychických funkcí a možným ovlivňováním procesu socializace u dětí. Tato kapitola je samozřejmě zaměřena také na rodinu, jako primární skupinu, která má na dítě podstatný vliv. Praktická část je věnována rozboru několika pohádek s použitím různých hledisek (literárního, psychologického, pedagogického). Cílem bakalářské práce bylo hledání odpovědi na otázku, zda mají či nemají v současné době pohádky místo v socializačním a výchovném procesu dítěte.

Klíčová slova

Dítě, pohádka, rodina, socializace, výchova, vývoj

Annotation

Fairy-tales are part and parcel of mankind cultural heritage. You can meet them during the whole life. At first in pre-school age as an enthusiastic listener, later as a reader and a storyteller. Theoretic part of the bachelor work contains the definition of the term fairy-tale, its characteristic, function and typology, presume influence on psychical functions development and possible effects on socialization of children. This chapter is of course intent on a family as a primary group which has an important influence on a child. Practical part is about the analysis of several fairy-tales using different aspect (literature, psychology, pedagogical). The aim of the bachelor work was looking for answers of the question: do fairy-tales have a place in socialization and education of a child nowadays.

Keywords

Child, development, fairy-tales, family, socialization, education

Seznam literatury

Knihy a monografie

1. BADEGRUBER B., PIRKL F. *Příběhy pomáhají s problémy*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994, 109 s. ISBN 80-85282-90-9.
2. BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika jako životná pomoc*. 3. vyd. Bratislava: Public promotion, s.r.o., Mgr. Štefan Berdys, 2008, 251 s. ISBN 978-80-969944-0-3.
3. BENEŠOVÁ, A. Děti a pohádky. In Červenka, J. *O pohádkách*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960, s. 204 – 217.
4. BENOVÁ, M. K psychologii pohádky. In Červenka, J. *O pohádkách*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960, s. 233 – 237.
5. BETTELHEIM, B. *Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: Lidové noviny, 2000, 335 s. ISBN 80-7106-290-1.
6. ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 655 s. ISBN 80-7178-463-X.
7. ČAPEK, K. *Devatero pohádek*. 11. vyd. Praha: Albatros, 2008, 256 s. ISBN 978-80-0002179-9.
8. ČEŇKOVÁ, J. a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. 1. vyd. Praha: Portál, 2006, 171 s. ISBN 80-7367-095-X.
9. ČERNOUŠEK, M. *Děti a svět pohádek*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1990, 187 s. ISBN 80-00-00060-1.

10. ČERVENKA, J. Pohádka a výchova dítěte. In Červenka, J. *O pohádkách*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960, s. 288 – 294.
11. ČERVENKA, J. Úvodem. In Červenka, J. *O pohádkách*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960, s. 7 – 8.
12. DOUBRAVOVÁ, M. Tak takhle ne, milí rodičové! In NOSÁL, I. *Obrazy dětství v dnešní české společnosti: studie ze sociologie dětství*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principál, 2004, s. 135 – 136. ISBN 80-86598-80-2.
13. ERBEN, K. J., NĚMCOVÁ, B. *Pohádky*. 2. pozmeněné vyd., Praha: Albatros, 1993, 112 s.
14. GENČIOVÁ, M. *Literatura pro děti a mládež /ve srovnávacím žánrovém pohledu/*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, 245 s.
15. GIDDENS, A. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999, 595 s. ISBN 80-7203-124-4.
16. HELUS, Z. *Vyznat se dětech*. 2., dopl. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, 216 s.
17. HORÁK, J. Česká pohádka v lidové a sběratelské tradici. In Červenka, J. *O pohádkách*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960, s. 36 – 37.
18. HOSKOVCOVÁ, S., RYNTOVÁ SUCHOCHLEBOVÁ L. *Výchova k psychické odolnosti dítěte, Silní pro život*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2009, 224 s. ISBN 978-80-247-2206-1.
19. HRUBÍN, F. *Dvakrát sedm pohádek*. 4. vyd. Praha: Albatros, 1982, 27 s.
20. CHALOUPKA, O. *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti*. 1. vyd. Brno: Centa, spol. s r. o., 2005, 1116 s. ISBN 80-86785-03-3.

21. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3.
22. KERN, H., a kol. *Přehled psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999, 296 s. ISBN 80-7178-240-8.
23. KOLLÁRIKOVÁ Z., PUPALA B. *Předškolní a primární pedagogika = Predškolská a elementárna pedagogika*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 456 s. ISBN 80-7178-585-7.
24. KUTÁLKOVÁ, D. *Vývoj dětské řeči krok za krokem*. 2., aktual. a dopl. vyd. Praha: Grada Publishing, 2010, 136 s. ISBN 978-80-247-3080-6.
25. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ D. *Vývojová psychologie*. 2., aktual. vyd. Praha: Grada Publishing, 2006, 368 s. ISBN 80-247-1284-9.
26. LEDERBUCHOVÁ, L. *Slovník literárních pojmů aneb Co se skrývá za slovy*. 1. vyd. Plzeň, 2006, 159. s. ISBN 80-7238-620-4.
27. MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. 2. vyd. Praha: Avicenum, 1989, 336 s.
28. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. aktual., vyd., Praha: Portál, 2003, 344 s. ISBN 80-7178-771-X.
29. PAŘÍZEK, V. *Obecná pedagogika*. 1. vyd. Praha: Universita Karlova, 1994, 71 s.
30. PROPP, J., V. *Morfologie pohádky a jiné studie*. 2. vyd. Jinočany: H & H, 2008, 343 s. ISBN 978-80-7319-085-9.
31. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. 2., aktual. vyd. Praha: Portál, 2006, 272 s. ISBN 80-7178-944-5.

32. PŘÍHODA, V. *Ontogeneze lidské psychiky I, Vývoj člověka do patnácti let*. 4. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1977, 414 s.
33. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990, 440 s. ISBN 80-7038-078-0.
34. SOLLÁROVÁ, E. Socializace. In VÝROST, J. SLAMĚNÍK, I. a kol. *Sociální psychologie*. 2., přepracované a rozšířené vyd. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 49. ISBN 978-80-247-1428-8.
35. STREIT, J. *Proč děti potřebují pohádky*. 1. vyd. Praha: Baltazar, 1992, 79 s. ISBN 80-900307-4-2.
36. SVOZIL B., SVADBOVÁ B. *Česká literatura ve zkratce 2*. 1. vyd. Praha: Brána, 1998, 188 s. ISBN 80-7243-003-3.
37. ŠMAHELOVÁ, H. *Návraty a proměny: Literární adaptace lidových pohádek*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1989, 232 s.
38. TOLKIEN, J., R., R. *Pohádky*. Praha: Winston Smith, 1992, 188 s. ISBN 80-85643-05-7.
39. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I, Dětství a dospívání*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005, 467 s. ISBN 80-246-0956.8.
40. VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2004, 356 s. ISBN 80-246-084-3.

Informace z internetu

41. Co Ano a co NE při čtení dětem. Výňatky z knihy Jima Trelease The Read-Aloud Handbook. Zdroj: <http://www.celeceskoctedetem.cz/cz/menu/295/co-ano-a-co-ne-pri-ceteni-detem/> dostupné dne: 6. 3. 2011.
42. Children Who Can Read, But Don't. Zdroj: <http://www.rif.org/us/literacy-resources/articles/children-who-can-read-but-dont.htm> dostupné dne: 3. 3. 2011.
43. Krajánci. Zdroj: <http://www.povetnik.cz/rs/view.php?cisloclanku=2006122501> dostupné dne: 20. 3. 2011.
44. Pentamerone. Zdroj: <http://en.wikipedia.org/wiki/Pentameron> dostupné dne: 10. 3. 2011.
45. Pohádkoterapie. Zdroj: <http://www.bibliohelp.cz/knihy/pohadkoterapie> dostupné dne: 6. 3. 2011.
46. Rodičům. Zdroj: <http://www.celeceskoctedetem.cz/cz/menu/9/rodicum/> dostupné dne: 6. 3. 2011.

Seznam příloh

1. Báseň Perníková chaloupka od Františka Hrubína
2. Obrázek k pohádce Perníková chaloupka – autor Dominik (4 roky)

Příloha č. 1

Již několikátá generace dětí zná nádherně zveršované pohádky od Františka Hrubína, publikované v knize Dvakrát sedm pohádek. Pohádky jsou doplněny ilustracemi Jiřího Trnky. Řada z nás si jistě vzpomene na nějaké úryvky básní z této knihy, protože svoji jednoduchostí a lehkostí jsou snadno zapamatovatelné.

František Hrubín – Perníková chaloupka

„Odkud ten náš holub letí?“

*„Letím z lesa, milé děti,
vrkú, vrkú, vrkú.“*

„Cos tam viděl, holoubku?“

„Perníkovou chaloupku u černého smrku.“

„Viděls také Mařenku?“

„Jakpak by ne, holenku!“

„Viděl jsem ji, s Jeníkem krmili se perníkem.“

*„A když z okna na zahradu
vystrčila baba bradu,
nebáli se, holoubku?“*

*„Kdepak! Zamkli chaloupku
na cukrový klíč –
a už byli pryč!“*

(Hrubín, 1965, s. 4–5)

Příloha č. 2

Obrázek k pohádce Perníková chaloupka – autor Dominik (4 roky)

